

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НБУВ НАНУ

Реферативний огляд наукових досліджень з правничої тематики

«Праотворчість в умовах воєнного стану
та повоєнного відновлення України»

ВИПУСК 5

КИЇВ 2024

Реферативний огляд наукових публікацій з правничої тематики «Правотворчість в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України» / Конституційний Суд України, Національна юридична бібліотека, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ НАН. Київ, 2024. Вип. 5. 85 с.

Автори-укладачі :

Ю. Половинчак: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,

Н. Кушакова-Костицька: доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,

А. Березельський,

М. Іванова

Випуск 5 Реферативного огляду наукових публікацій з правничої тематики присвячено проблемам правотворчості в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. На підставі аналізу акумульованих наукових робіт пропонується інфографіка, яка висвітлює динаміку та актуальність окремих напрямів досліджень, насамперед щодо питань реалізації і захисту прав людини під час війни. Рекомендовано для науковців та фахівців у галузі юриспруденції.

ЗМІСТ

Аналітичний ракурс.....	3
Дисертаційні дослідження.....	10
Статті і тези наукових доповідей.....	21
Матеріали наукових заходів.....	72
Монографії та інші видання.....	81

Аналітичний ракурс

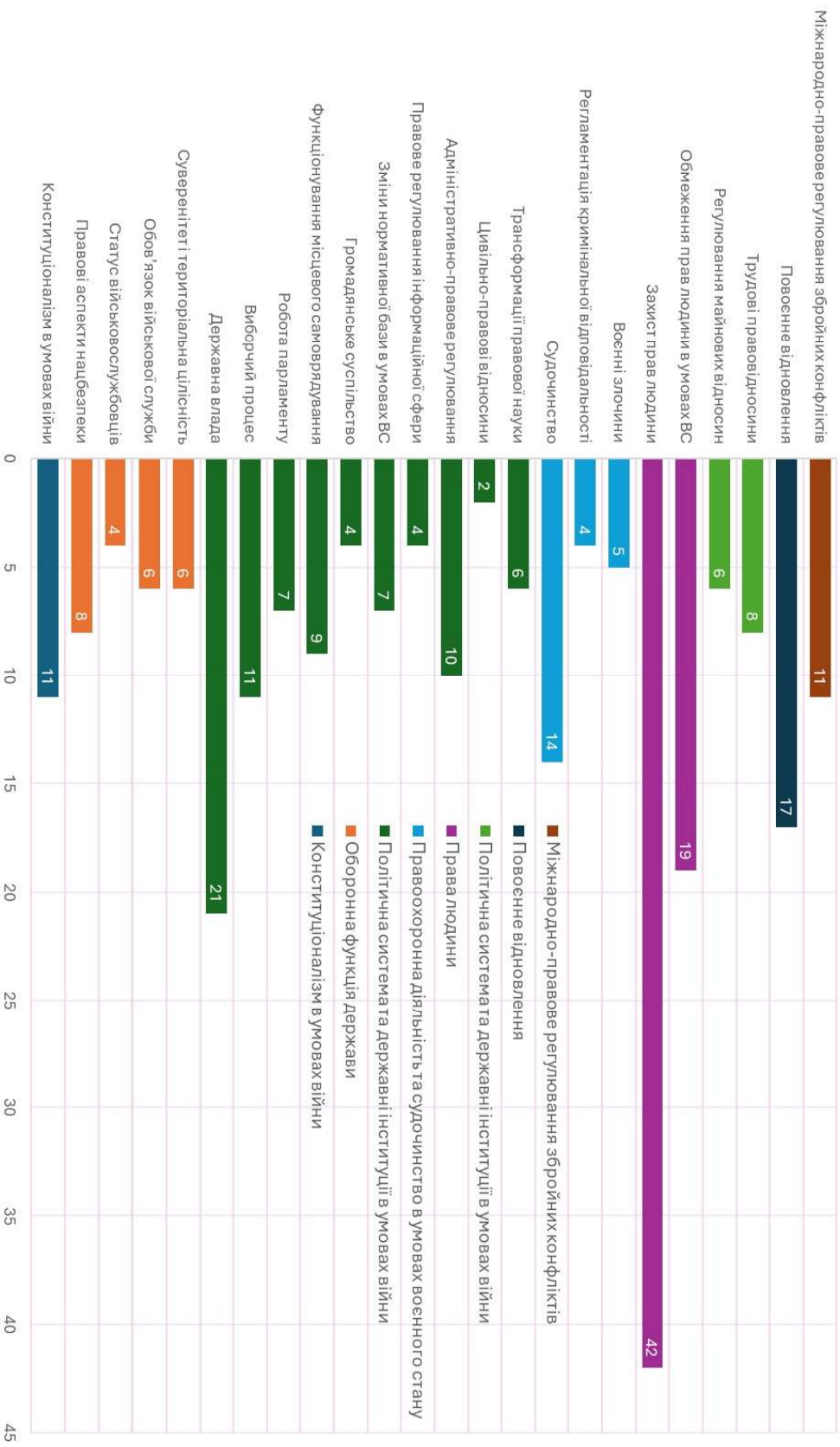
Пропонований реферативний огляд – друге¹ з початку повномасштабного вторгнення дослідження, що охоплює наукові публікації з конституційно-правової тематики із питаннями, актуалізованими війною. Видання включає реферативні дані про 174 публікації (дисертації, монографії, окремі статті, аналітичні огляди, збірники наукових праць, матеріали конференцій, довідники).

За результатами відбору і систематизації текстів наукових досліджень підготовлено узагальнюючий аналітичний огляд основних характеристик цього документального потоку на основі візуальної аналітики з відповідною інфографікою. Документи проаналізовано у першу чергу за тематикою досліджень, для чого було систематизовано та візуалізовано ключові слова.

В результаті аналізу було сформовано перелік понять, що описують основні напрямки досліджень – «тегів», тобто ключових слів. Для деталізації і відповідно точності аналізу було виділено вужчі конкретизовані підтеги, які є складовими тегів першого порядку.

Основний тег	Підтеги
Оборонна функція держави	Правові аспекти нацбезпеки Статус військовослужбовців Обов'язок військової служби Суверенітет і територіальна цілісність
Політична система та державні інституції в умовах війни	Державна влада в умовах воєнного стану (далі – ВС) Виборчий процес під час ВС та в повоєнний період Робота парламенту в умовах ВС Зміни нормативної бази в умовах ВС Функціонування місцевого самоврядування в умовах ВС Громадянське суспільство в умовах війни Правове регулювання інформаційної сфери в умовах ВС Адміністративно-правове регулювання в умовах ВС Цивільно-правові відносини в умовах ВС Трансформації правової науки в умовах війни
Правоохоронна діяльність та судочинство в умовах воєнного стану	Судочинство в умовах ВС Особливості регламентації кримінальної відповідальності в умовах війни Відповідальність за воєнні злочини
Права людини	Захист прав людини в умовах ВС Легітимні обмеження прав людини в умовах ВС
Соціально-економічні відносини в умовах війни	Правове регулювання майнових відносин в умовах війни Трудові правовідносини в умовах воєнного стану
Повоєнне відновлення	
Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів	

¹ Попередній випуск «Конституціоналізм і війна» (2023) представлений на сайті Центру Досліджень соціальних комунікацій: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_resursi/ROND%203_23.pdf

Рис. 1. Розподіл ключових слів першого (узгаальнюючі) та другого (підтеги) порядку

У відповідних діаграмах основні теги та їх підтеги² систематизовані розміром (вказує на інтенсивність згадувань) та кольором.

Розподіл ключових слів першого (узагальнюючі) та другого (підтеги) порядку (рис. 1) вказує на пріоритетні питання в межах загальної теми. Бульбашкові діаграми (рис. 2) сформовані таким чином, що розташування відповідних «бульбашок» вказує на те, як підняті у дослідженнях теми співвідносяться між собою за дослідженою тематикою. Враховуючи розміри відповідних фігур на рис. 1 і 2 та їх розташування, можемо виділити ті аспекти, на яких було зосереджено увагу науковців. Ці показники розглядає також діаграма Парето (рис. 3), акцентуючи увагу на наукових проблемах, що формують ключові тренди інформаційного потоку за визначеною тематикою. Тож у науковому дискурсі щодо питання правотворення в умовах війни найчастіше зустрічаються як актуальна і досліджувана тематика ті проблеми, теги для позначення яких потрапляють у «підсвічену» область графіка.

Отже, найбільш досліджуваним напрямком, як і у 2023 р. залишається висвітлення особливостей функціонування політичної системи та державних інститутів в умовах війни. Цей інтерес, безумовно, визначається з'ясуванням нормативних засад діяльності органів влади усіх рівнів та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та війни. Зважаючи на суспільний запит (обговорення питань проведення / відтермінування виборів рівного рівня) зростає увага до правового обґрунтування цих процесів. Аналіз інституційної складової (рис. 4) дозволив з'ясувати інтенсивність дослідницького інтересу у зрізі інституцій як суб'єктів правових відносин в умовах війни.

Порівняно із попереднім аналізом, питання мілітарного конституціоналізму набуло розвитку і конкретизації: наголошується конституційний концепт оборонної функції держави, та окремо – пов'язане із обороною питання легітимного обмеження прав та свобод громадян. Дилема урівноваження цих аспектів помітно присутня у науковому дискурсі. У цьому ж контексті наголошується інтерес до різних аспектів партисипаторної демократії, інститутів громадянського суспільства.

У проаналізованому документному потоці зберігається наголос на правових аспектах російської агресії – досліджуються як питання внутрішньої політики (проблематика суверенітету та територіальної цілісності України, правовий статус ТОТ), так і зовнішні правові чинники – дослідження вимог та особливостей правозастосування норм міжнародного права (інституційні складові представлена на рис. 5).

У сфері наукового інтересу залишається питання повоєнного відновлення.

Можна говорити про розширення наукового інтересу до правових засад економічних процесів в умовах війни, зокрема, за рахунок теми земельних відносин.

Окремо варто відзначити, що за результатом аналізу можна виокремити як самостійний напрямок досліджень питання реагування правової науки на воєнні виклики.

² Наведені в таблиці ключові слова у більш лаконічному вигляді використано для підготовки інфографіки

Рис. 2. Ключові слова за групами

Тематичні теги, які формують 80% інформаційного простору (діаграма Парето)

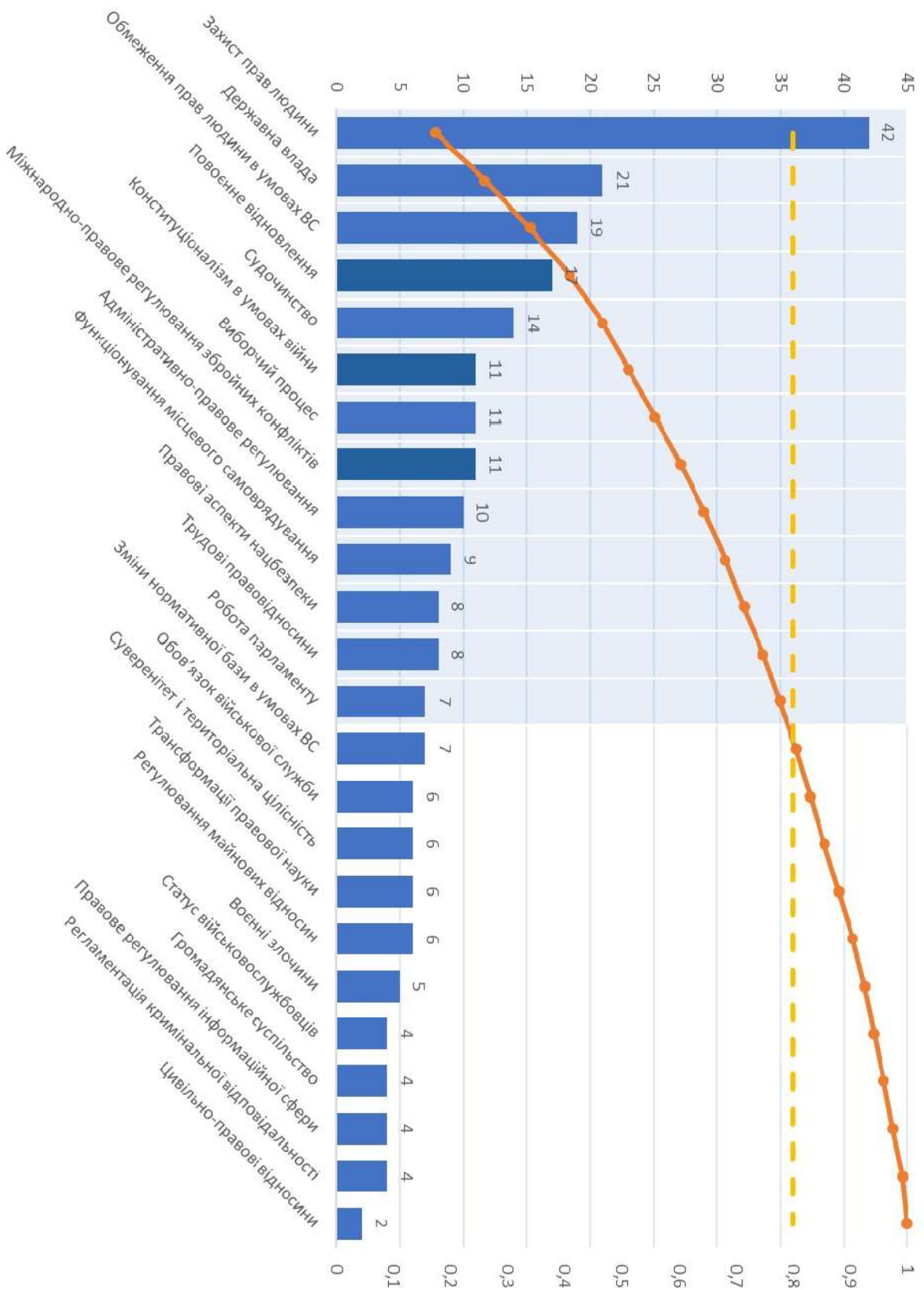

Рис. 3. Тематичні теги, які формують 80% інформаційного простору (діаграма Парето)

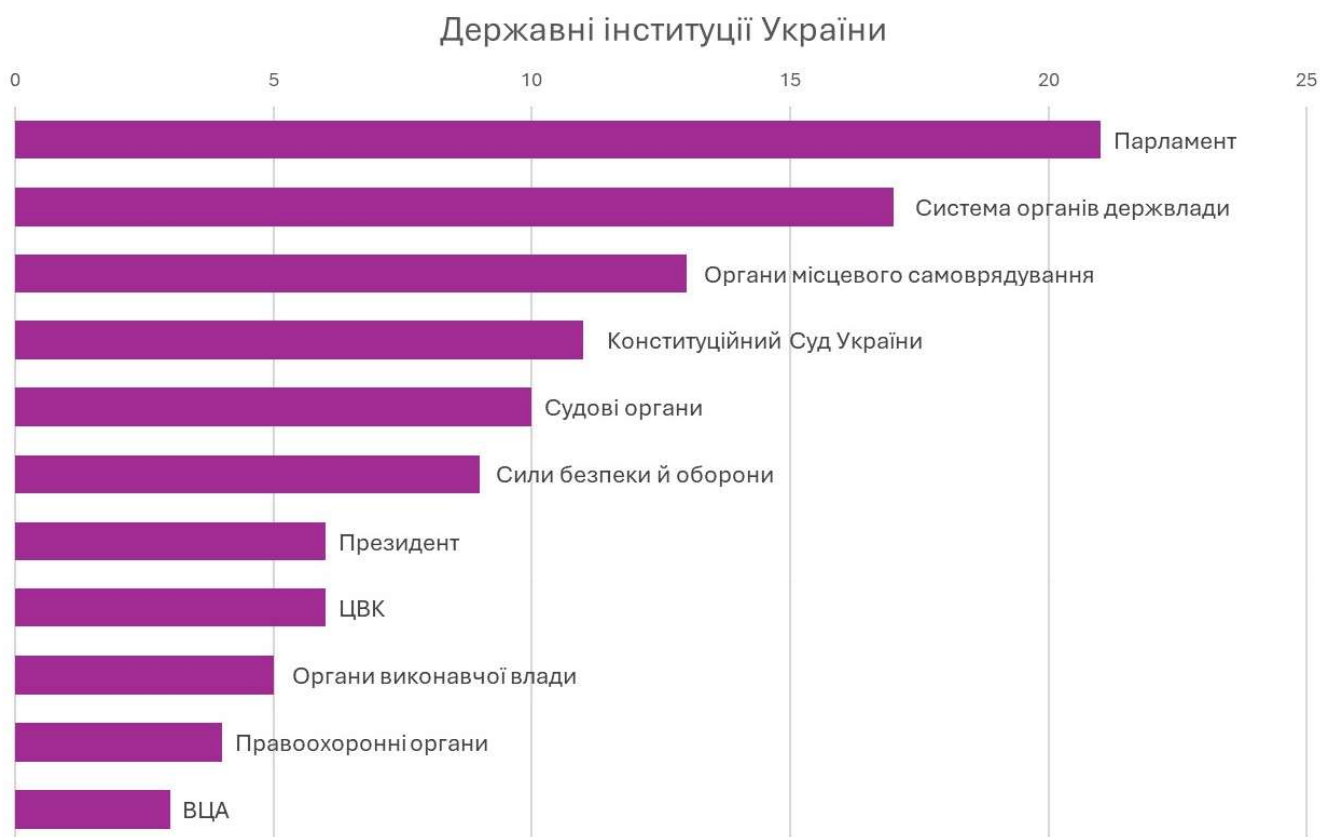

Рис. 4. Державні інституції, найчастіше згадувані у наукових працях (Україна)

Рис. 5. Державні інституції, найчастіше згадувані у наукових працях (міжнародні)

Нижче у випуску наводимо систематизовані матеріали, що розкривають тематику «Конституціоналізм і війна», а їх показники за типом публікації узагальнює рис. 6

Рис. 6. Співвідношення праць за типом публікації

Дисертаційні дослідження

Аліксійчук О. В. Тенденції розвитку сучасного парламентаризму: порівняльний аспект : дис. ... д-ра філософії : [спец. 052 – Політологія] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 289 с.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у визначенні й аналізі тенденцій розвитку сучасного європейського та українського парламентаризму у порівняльному аспекті та розробленні перспективних напрямів і практичних рекомендацій з їх використання, зокрема в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. Визначено, що міжпарламентська взаємодія України та ЄС ґрунтується на процесах інституційної та процедурної європеїзації українського парламентаризму; аналізі діяльності Комітету парламентського співробітництва Україна-ЄС, Комітету парламентської асоціації Україна-ЄС, Комітету з питань інтеграції України до ЄС; розробленні практичних рекомендацій та шляхів підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. З'ясовано, що процедурна європеїзація українського парламентаризму забезпечується організаційним механізмом, що характеризується діяльністю Комітету парламентського співробітництва Україна-ЄС, Комітету парламентської асоціації Україна-ЄС, Комітету з питань інтеграції України до ЄС та Верховної Ради України; інституційна європеїзація українського парламентаризму – нормативно-правовим механізмом, що характеризується модернізацією чинного законодавства відповідно до вимог європейського політичного і правового простору. Встановлено, що приклад України вказує на те, що впровадження демократії у «розділених» суспільствах, які не мали досвіду конституційного лібералізму, призводить до зростання націоналізму, етнічних конфліктів і війн. Запропоновано вдосконалити процедуру проведення експертизи законопроектів на відповідність законодавству ЄС та забезпечення участі України в міжнародних інтеграційних процесах, пов'язаних із діяльністю ЄС, шляхом запровадження трьох традиційних для ЄС процедур – спільного прийняття рішень, консультацій та згоди.

Андрушко І. П. Проблеми проведення виборів під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 43-45.

У статті розкриваються особливості проведення виборів під час воєнного стану і обґрунтування неможливості забезпечення повноцінного виборчого процесу. Звертається увага на ризики, які можуть призвести до порушення принципів виборчого права, зокрема, принципів загального та рівного виборчого права. Крім того, варто звернути увагу на міжнародний досвід проведення виборів на окупованих територіях та реінтеграцію таких територій, який свідчить про те, що передчасне проведення виборів та неналежна підготовка може призвести до відновлення бойових дій. Серед проблем, що можуть виникнути під час організації та проведення виборчого процесу, можна виокремити наступні: часті повітряні тривоги призведуть до того, що надійне проведення голосування, підрахунок голосів і встановлення результатів виборів стануть неможливими; неможливим також є проведення виборів одразу після закінчення воєнного стану на найбільш постраждалих територіях з таких причин як безпека, враховуючи всі заміновані території, знищенні виборчі дільниці, та проблеми, пов'язані з інформацією та ресурсами, наприклад, застарілі дані в Державному Реєстрі Виборців, який давно не оновлювався; виборче законодавство України передбачає, що голосування відбувається особисто, тобто громадяни України, які проживають за кордоном мають особисто прийти до виборчих дільниць. Проведення виборів на окупованих територіях до закінчення процесу роззброєння, демілітаризації, відновлення контролю над кордоном, законодавчого та інституційного забезпечення виборів не призведе до вирішення конфлікту, а результати виборів не будуть визнані учасниками конфлікту. Проведення виборів під час збройного конфлікту також пов'язане з низкою ризиків та проблем, які порушують принципи

виборчого права, зокрема принципи загального та рівного виборчого права. Окрім того, вибори можуть бути визнані нелегітимними. Як свідчить досвід іноземних держав, що мали в своїй історії збройні конфлікти, проведення виборів можливе лише через 2–3 роки після закінчення бойових дій.

Боровська А. В. Управління якістю добору персоналу як чинник ефективного функціонування державної служби в сучасній Україні : дис. ... д-ра філософії [спец. 281 – Публічне управління та адміністрування] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, 2023. 238 с.

У дисертації здійснено обґрунтування теоретико-методичних засад управління якістю добору персоналу на державну службу та розроблено практичні рекомендації щодо їх удосконалення в контексті забезпечення ефективного функціонування державної служби в сучасній Україні. Для України проблематика дослідження особливостей управління якістю добору персоналу на державну службу, яка перебуває у стані перманентного реформування та пристосування до стандартів державної служби європейських країн, на сьогодні актуалізується з кількох позицій. По-перше, протягом тривалого часу в Україні спостерігається падіння якості добору персоналу на державну службу, що віддзеркалюється у вигляді зниження рівня загальної професійної компетентності та відповідальності державних службовців за реалізацію певних владних стратегій, їх нездатності вчасно реагувати на зміни та управляти ними, відставанні від передових тенденцій суспільного розвитку та адаптації до викликів сьогодення у сфері публічного управління загалом. По-друге, беззаперечним залишається факт досить низької репутації та довіри до органів державної влади в Україні як бренду роботодавця, що суттєво ускладнює добір дійсно гідного та професійного персоналу на посади, пов'язані з виконанням функцій держави. По-третє, розгортання з 24 лютого 2022 року російської війни проти України ще більше “оголило” проблему інституційної спроможності державної служби, передусім – у контексті якості добору персоналу, а також результативності та ефективності його функціонування на державній службі в умовах правового режиму воєнного стану. Не меншого значення ця проблема набуває і в контексті майбутньої повоєнної відбудови країни, яка потребуватиме високопрофесійних, відповідальних та компетентних державно-управлінських кадрів. Актуальність дослідження особливостей управління якістю добору персоналу на державну службу значною мірою також посилюється реальними кроками України на шляху до євроінтеграції, що обумовлює необхідність використання міжнародних стандартів у цій сфері.

Братунь К. О. Безпековий вимір міждержавних українсько-російських відносин : дис. ... канд. політ наук [23.00.04] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 244 с.

Актуальність дослідження безпекового виміру українсько-російських міждержавних відносин обумовлена тим, що їхня природа характеризується, насамперед, значним рівнем історичного антагонізму національних інтересів України та Росії, що в свою чергу викликає необхідність фундаментального аналізу відносин між обома державами та еволюції їхньої взаємодії. А з огляду на те, що протягом останнього десятиліття людство проходить крізь новий етап еволюції конфліктів – відбувається кількісне та якісне зміщення в бік гібридних форм протистоянь. Актуалізує тему і необхідність переосмислення теоретико-методологічних аспектів понять безпеки та конфлікту, а також інших складових понять безпекового виміру міждержавних відносин. Дане наукове дослідження ґрунтується на тому, що об'єктивна оцінка досягнутого рівня, актуального стану міждержавної взаємодії України та Російської Федерації має значний науковий інтерес та дозволяє по-новому розставити геополітичні акценти в регіоні, підтвердити та зафіксувати факт суттєвої зміни геостратегічного становища обох держав, відобразити функціональні зміни у двосторонніх

відносинах, окреслити перспективу з урахуванням потенціалу їхньої конфліктогенності. А чітке розуміння цих фактів, їхньої теоретичної природи дозволить будувати подальшу ефективну діяльність з протидії та подолання негативних впливів в цілому та з боку Російської Федерації зокрема.

Брезіна Т. М. Конституційні межі реалізації права громадян на захист у суді: Україна та зарубіжний досвід : дис. ... д-ра філософії [спец. Право – 081]/ Ужгородський національний університет. Ужгород, 2021. 192 с.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному науковому дослідженню конституційних меж реалізації права на захист у суді. Визначено основні чинники забезпечення доступу до правосуддя. Досліджено проблеми застосування судами норм Конституцій як норм прямої дії. Проаналізовано практику зарубіжних країн щодо легітимних обмежень конституційних прав та їх застосування. Зосереджено увагу на тому, що обмеження конституційних прав громадян допускаються в умовах воєнного та надзвичайного стану. Запропоновано на рівні Конституції запровадити критерії трискладового тесту для застосування обмежень прав людини. Виявлено недоліки у правовому регулюванні інституту конституційної скарги, які полягають у констатації Конституційним Судом порушеного права, проте відсутній дієвий механізм відновлення порушеного права, захисту, прав, свобод та інтересів. Констатовано, що між законодавчою та судовою гілками влади бракує комунікації з питання законодавчих невідповідностей та вдосконалень.

Войтюк Т. Відмова від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття : дис. ... канд. юрид. наук [спец. 081 – Право] / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 226 с.

У дисертації проаналізовано основні підходи теоретиків права до розуміння понять «юридичний обов'язок», «правовий статус особи», «реалізація», що є основою розуміння поняття «відмова від виконання правового обов'язку» як суспільно небезпечного діяння у кримінальному праві України. Здійснено диференціацію відмови у кримінально-правовому вимірі. Зроблено висновок, що відмова у КК України може мати як негативне, так і позитивне значення. На підставі аналізу наукових джерел, в яких висвітлюється проблема юридичної відмови, запропоновано визнавати відмову від виконання правового обов'язку як міжгалузевим поняттям, так і наскрізним кримінально-правовим поняттям. Зазначено, що відкрита відмова виконати наказ начальника (непокора) (ст. 402 КК України) характеризується загальними ознаками відмови від виконання правового обов'язку. Відмова від несення обов'язків військової служби як одна з форм ухилення від несення обов'язків військової служби (частини 2–4 ст. 409 КК України) є самостійним складом злочину, відмінним від інших форм ухилення від виконання військового обов'язку, відповідальність за які передбачена статтями 407, 408, ч. 1 ст. 409 КК України. Відмова під час бою діяти зброєю (ст. 429 КК України) може виступати таким способом державної зради, як перехід на бік ворога під час воєнного стану або у період збройного конфлікту, якщо вказані дії вчинені з метою сприяння ворогові.

Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика : дис. ... д-ра філософії [спец. 081– Право] / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України. Дніпро, 2023. 277 с.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексним теоретико-правовим дослідженням, в якому на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів, досвіду держав Європейського

Союзу, визначено сутність, структуру та особливості реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, воєнного стану та повоєнного періоду. Визначено, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні під впливом децентралізації влади знаходиться у стані постійної еволюції, що в результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає розширення обсягу повноважень і ресурсів органів місцевого самоврядування і, відповідно, відповідальності. Проведено порівняльно-правове дослідження реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права реалізується переважно на місцевому рівні і передбачає безпосередній контакт місцевої влади із населенням. У більшості європейських країн, що практикують європейську модель місцевого врядування концепції підзвітності та відповідальності місцевого самоврядування не пов'язані між собою. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від форм і засобів, які для цього використовуються. Уніфіковане законодавство у галузі місцевого самоврядування у більшості європейських країн містить стандартизовані і детально регламентовані форми підзвітності. Активним є використання соціальних мереж та інших каналів комунікації у питаннях забезпечення підзвітності органів місцевого самоврядування.

Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 233 с.

Актуальність дослідження полягає у вивченні механізму забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Автор дисертації визначає нові шляхи вирішення проблем забезпечення конституційних прав людини, що виникають в умовах воєнного стану. Акцентована увага на необхідності додержання принципів: законності, обґрунтованості, пропорційності, справедливості, гуманізму та недискримінації. Автором запропоновано вдосконалення чинного воєнного законодавства, що є критично важливим кроком для досягнення оптимального рівня захисту прав людини під час війни. Це вдосконалення включає в себе необхідні зміни та доповнення, спрямовані на адаптацію законодавства до реальних умов воєнного конфлікту та відповідність високим міжнародним стандартам прав людини. Практичне значення дослідження полягає в можливості його використання для покращення механізму забезпечення конституційних прав людини в Україні. Рекомендації, розроблені в рамках дисертації, можуть служити основою для внесення змін і доповнень до Конституції України та інших законів країни, спрямованих на удосконалення системи захисту прав громадян в умовах воєнного стану.

Даніліна М. І. Україна як соціальна держава: теорія та практика : дис. ... д-ра філософії / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 245 с.

Дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці конституційного права дисертаційним дослідженням України як соціальної держави в контексті її історичного розвитку та однією із перших робіт, присвячених вивченню функціонування соціальної держави та забезпеченню соціальних прав в Україні в особливих правових режимах. Обґрунтовано, що застосування аксіологічного підходу до періодизації концепції соціальної держави в Україні дозволить дослідити розвиток суспільства та соціальної державності через цінності, які відображають динаміку змін соціуму. Визначено соціальну державу як аксіологічну концепцію, яка направлена на реалізацію соціальних цінностей (гідність, рівність, свобода, справедливість, безпека, соціальна солідарність), досягнення якої забезпечується шляхом провадження державою високих

стандартів соціальної політики, розробкою законодавчої бази регулювання соціальної сфери та відповідної юридичної процедури. Доведено, що для України за наявних обставин найбільш підійшла б німецька модель соціальної держави із її адаптивністю могла б бути взята за основу для побудови соціальної держави в Україні як у період воєнного запровадження воєнного стану так і післявоєнний період. Адже, аналізуючи, яка ж із моделей соціальної держави може бути найбільш ефективною для України, необхідно врахувати як той шлях, який пройшла держава із моменту проголошення її незалежності і поточні умови її функціонування. У дисертаційному дослідженні пропонується до статті 48 Конституції України шляхом викладення її у наступній редакції: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальні гарантії, а також соціального забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності чи інших випадків втрати засобів для існування через незалежні обставини. Держава бере на себе обов'язок забезпечити достатній життєвий рівень, який є необхідними для належного рівню фізичного, духовного та культурного розвитку людини». Таке розширення складових права на достатній рівень життя відповідатиме світовому досвіду розробки соціальних стандартів, сприятиме формування гідних умов життя та гарантуватиме кожній особі легітимні очікування реалізації соціальних прав. Запропоновано також внести зміни до статі 12 Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-ІХ від 15.03.2022 та обмежити тривалість надання відпусток для всіх категорій працюючих осіб без врахування правового статусу посади. Такі внесення змін до законодавства сприятимуть усунення дискримінаційного характеру права на відпочинок в умовах правового режиму воєнного стану, сприятимуть забезпечення соціальної справедливості та соціальної рівності у державі та суспільстві.

Дорошенко Е. Р. Конституційні засади обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 228 с.

Дисертаційне дослідження спрямоване на розкриття конституційних засад обмеження прав і свобод людини і громадянина та виокремлення особливостей запровадження таких обмежень в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови. Проаналізовано поняття і зміст правовідносин у сфері конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні, якими є врегульовані нормами міжнародних договорів, ратифікованих Україною, Конституції України та законів України суспільні відносини, змістом яких є встановлення тих чи інших звужень різного виду прав і свобод, а також переліку прав і свобод, які не можуть бути обмежені, за наявності настання виключних для здоров'я нації, безпеки держави обставин та збереженням балансу інтересів держави і суспільства та окремої людини, що відповідають конституційним принципам та практиці ЄСПЛ. Вперше розглянуто особливості конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, які визначають тимчасовість встановлення таких обмежень періодом існування спеціального правового режиму в державі; розширений склад суб'єктів, які мають право встановлювати такі обмеження: військово-цивільні адміністрації, воєнні адміністрації; розширено повноваження інших державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з метою швидкого реагування та вжиття заходів щодо відвернення небезпеки, забезпечення життєдіяльності громадян в умовах воєнної агресії та небезпеки життю і здоров'ю населення; обов'язок інформування міжнародних та іноземних інституцій щодо термінів та обсягу обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Запропоновано розробити Концепцію конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина у період повоєнної відбудови як складову Концепції перехідного правосуддя, та визначити її засади у прийнятому Законі України «Про захист прав і свобод людини і громадянина в умовах перехідного періоду».

Зіноватний В. В. Механізм правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення : дис. ... д-ра філософії [спец. 081– Право] / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. Харків, 2023. 218 с.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання, яке полягає у тому, щоб з'ясувати сутність та особливості механізму правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення, на основі чого розробити пропозиції та рекомендації спрямовані на вдосконалення чинного законодавства, норми якого спрямовані на регулювання суспільних відносин у відповідній сфері. Доведено, що на сьогоднішній день, стан правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення не можна оцінити однозначно. Так, з одного боку в Україні прийнято низку нормативноправових актів, а також ратифіковано ряд міжнародних документів, положеннях яких спрямовано на те, щоб захисти права працівників, в тому числі від незаконного звільнення. З іншої сторони у вказаній сфері існують проблеми, які обумовлені наступними чинниками: по-перше, воєнним станом України, а також подальшим прийняттям Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким було значно розширено права роботодавця щодо звільнення працівників; по-друге, недосконалістю практичних механізмів, пов'язаних із захистом прав працівників; по-третє, наявністю прогалин та недоліків процедурного характеру, зокрема щодо вирішення спорів про незаконне звільнення роботодавців; по-четверте, недостатньою врегульованістю поза юрисдикційних форм захисту прав працівників від незаконного звільнення. Обґрунтована необхідність внести зміну до КЗпП, а також Закону України «Про державну службу», зокрема, додати положення, відповідно до яких органи державної влади зобов'язані створити Трудові трибунали, діяльність яких спрямовуватиметься на досудове оскарження рішень керівництва з будь-яких питань, в тому числі пов'язаних зі звільненням державного службовця.

Ковальов А. В. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених в Україні : дис. ... канд. юрид. наук [спец. 12.00.11 – Міжнародне право] / Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 233 с.

Дисертацію присвячено вирішенню нової науково-прикладної проблематики імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених. Здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів міжнародно– правового регулювання прав та свобод засуджених на універсальному і регіональному рівнях, типологізацію стандартів з питань прав і свобод засуджених, а також виокремлено роль інституційних органів Ради Європи у забезпеченні прав та свобод засуджених (Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Європейського суду з прав людини та ін.). Обґрунтовано авторську концепцію європейської системи захисту прав і свобод засуджених, національну модель імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні. Сформульовано наукові положення, пропозиції і рекомендації щодо удосконалення імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні, належного забезпечення прав та свобод засуджених в умовах правового режиму воєнного стану, реформування пенітенціарної системи, європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Кошляк Н. Е. Інституційний механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні: теоретико-правова характеристика : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 270 с.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексним теоретико-правовим дослідженням, якому на основі аналізу правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів, зарубіжного досвіду, розкрито сутність, структуру та особливості інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах євроінтеграції, воєнного стану та повоєнного періоду. Запропоновано визначення поняття

«інституційний механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: це цілісна складна система упорядкованих елементів, що визначають та реалізують державну політику з питань внутрішньо переміщених осіб. Ознаки інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб як складної системи: 1) включає в себе взаємопов'язані структурні елементи; 2) організаційна єдність складових, упорядкованість; 3) наявність внутрішніх і зовнішніх зв'язків і складних відносин між інституціями; 3) правова регламентованість і впорядкованість; 4) спрямування на єдину мету, реалізацію специфічної системи функцій і завдань; 5) постійний характер дії, поєднання стабільності та динамізму; 6) наділений системою різних форм, засобів і способів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; 7) забезпечується загальними (соціальними) і спеціальними (юридичними) гарантіями. Структура інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: 1) інституції (суб'єкти), що забезпечують права і свободи внутрішньо переміщених осіб; 2) нормативно-правова основа забезпечення їх прав і свобод; 3) мета, форми, способи та засоби, гарантії забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Метою інституційного механізму є 1) створити належні юридичні і фактичні умови, зробити реальними і доступними закріплені права і свободи людини і громадянина для осіб, які набули правового статусу внутрішньо переміщеної особи; 2) збалансувати їх вразливе становище, що погіршилось внаслідок обставин, які спровокували вимушене переміщення; 3) поновити справедливість для внутрішньо переміщених осіб.

Мазуренко О. А. Правове регулювання захисту трудових прав та законних інтересів працівників : дис. ... д-ра філософії [спец. 81 – Право] / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 204 с.

Дисертаційне дослідження є комплексним дослідженням сучасних проблем теоретичного й практичного змісту щодо правового регулювання захисту трудових прав та законних інтересів працівників відповідно до законодавства України, у якому обґрунтовано двоєдину природу захисту, що охоплює державний та договірний рівень. У роботі сформульовано низку наукових положень, висновків та пропозицій щодо вдосконалення трудового законодавства, запропонованих особисто здобувачем. Доведено, що реалізація трудових прав та законних інтересів працівників прямо залежить не лише від рівня економічного розвитку в державі, а й від безпекових умов життєдіяльності, що зумовлює тимчасові обмеження конституційних прав людини і громадянина у сфері праці в умовах воєнного стану. Зважаючи на те, що трудові права одні з найперших зазнають тимчасових обмежень з боку держави, задля мінімізації державного впливу на реалізацію прав та виконання обов'язків роботодавцями й працівниками у сфері праці мають розвиватися й удосконалюватися договірні шляхи забезпечення трудових прав та задоволення інтересів працівників. Приділено увагу судовому захисту трудових прав та законних інтересів працівників через аналіз ролі органів судової влади України в захисті трудових прав та законних інтересів працівників та практики Європейського Суду з прав людини.

Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук [спец. 12.00.01] / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 408 с.

Дисертацію присвячено вивченню правової доктрини обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів, розкриттю принципів, що застосовуються при обмеженні прав, виявленню недоліків та формулюванню пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин із зазначених питань. Зроблено висновок, що в умовах особливих правових режимів існує велика кількість прав людини, що є відносними, не абсолютними, і можуть бути обмежені органами державної влади та місцевого самоврядування. Проте, для того, щоб такі обмеження були правомірними, не порушували принцип верховенства

права, визнавалися допустимими, вони повинні відповідати певним критеріям: передбачатися законом; не торкатися основного змісту права; бути домірними поставленій меті (принцип пропорційності); здійснюватися в законних цілях, перелік яких є вичерпним і не підлягає розширенню. Досліджено інститут контролю за дотриманням прав людини як засіб захисту та відновлення прав людини під час дії особливих правових режимів та після їх припинення, що є актуальним, з огляду на запровадження в Україні воєнного стану. Здійснено правовий аналіз інституту контролю за дотриманням прав людини в умовах особливих правових режимів, визначено основні особливості громадського, державного, судового контролю, висвітлено повноваження інституцій громадянського суспільства, органів державної влади, Конституційних судів при здійсненні контролю за дотриманням прав людини в умовах їх тимчасового обмеження.

Павлюк О. В. Права на земельні ділянки іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні : дис. ... д-ра філософії [спец. 081– Право] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 285 с.

Дисертація присвячена дослідженню системи прав на земельні ділянки іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні. У роботі з'ясовано поняття та види прав на земельні ділянки іноземних фізичних та юридичних осіб в національній юридичній доктрині, досліджено розвиток законодавчого регулювання набуття та реалізації прав на земельні ділянки фізичних та юридичних осіб на території України, з'ясовано специфіку правосуб'єктності іноземних фізичних та юридичних осіб як суб'єктів земельних правовідносин в Україні. В роботі встановлено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, а також іноземні юридичні особи можуть набувати та здійснювати право приватної власності на землю, а також виконувати земельні обов'язки, як і громадяни України та юридичні особи України, проте із певними винятками і обмеженнями, які встановлюються на рівні Конституції України, Земельного кодексу України, інших земельних законів як актів найвищої юридичної сили. В роботі з'ясовано, що в умовах воєнного стану земельні права іноземних суб'єктів можуть бути тимчасово обмежені, при цьому відповідно до приписів Земельного кодексу України та інших законів України встановлені такі обмеження у зв'язку із збройною агресією російської федерації: а) обмеження права власності на землю іноземних фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану; б) обмеження прав користування іноземних фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану в Україні.

Панчишин Руслан Ігорович. Об'єднана територіальна громада як суб'єкт муніципально-правових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук [спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право] / Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 442 с.

Дисертацію присвячено науково-теоретичним, правовим і практичним проблемам визначення правового статусу об'єднаної територіальної громади як суб'єкта муніципально-правових відносин. У дослідженні надано авторське визначення муніципально-правових відносин як особливого виду публічно-правових відносин, врегульованих нормами конституційного та муніципального права, обов'язковим суб'єктам яких є територіальна громада (об'єднана громада) або сформований нею представницький орган, та який виникає у сфері реалізації місцевого самоврядування, виконання завдань та функцій місцевого самоврядування та формування системи органів місцевого самоврядування з метою реалізації прав та інтересів членів відповідної громади та інтересів усієї громади. Доведено, що в конституційно-правовому аспекті територіальна громада – це сукупність людей – мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці або її частини чи декількох територіальних одиниць, яких поєднує спільність території проживання, володіння та розпорядження комунальною власністю, включаючи землі комунальної власності, а також спільність інтересів у сфері соціально-економічного, культурно-етнографічного, екологічного

розвитку певної території, та які наділені гарантованим Конституцією та законами України правом безпосередньо та через представницькі органи, які їм підзвітні та підконтрольні, вирішувати питання місцевого значення в усіх суспільних сферах. Розкрито поняття та ознаки спроможної територіальної громади, систематизовано функції об'єднаної територіальної громади, визначено особливості реалізації функцій та повноважень об'єднаної територіальної громади в умовах дії правового режиму воєнного стану, окреслено форми взаємодії об'єднаної територіальної громади та місцевих органів державної виконавчої влади. Проведено аналіз зарубіжного досвіду у сфері здійснення муніципально-правової реформи. Розроблено пропозиції щодо удосконалення національного законодавства у сфері регулювання гарантій об'єднання територіальної громади, а також окремих видів муніципально-правової відповідальності виборних осіб та органів місцевого самоврядування.

Посмітна В. В. Адміністративна правосуб'єктність мігрантів в Україні : дис...доктора філософії [спец. 081 – Право] / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 250 с.

Дисертація є першим у вітчизняній науці адміністративного права монографічним дослідженням адміністративної правосуб'єктності мігрантів в Україні та однією із перших робіт, присвячених вивченню особливостей виникнення та припинення правосуб'єктності мігрантів різної видової приналежності з урахуванням реалій Української держави. Уперше: визначено поняття «мігранти» у вузькому (іммігранти та емігранти) та в широкому [іммігранти; емігранти (у т.ч. зовнішні трудові мігранти); біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту; внутрішні мігранти (внутрішньо переміщені особи та внутрішні трудові мігранти)] аспектах; обґрунтовано необхідність дослідження адміністративної правосуб'єктності мігрантів відповідно до принципу диференційованого підходу до різних категорій мігрантів; встановлено порядок та умови виникнення адміністративної правосуб'єктності іммігрантів (осіб, які постійно проживають за межами України, та осіб, які перебувають в Україні на законних підставах); доведено, що із темпоральної точки зору адміністративна правоздатність, адміністративна дієздатність та адміністративна деліктоздатність іммігранта виникають одночасно; визначено особливості функціонування військових адміністрацій як суб'єктів забезпечення адміністративної правосуб'єктності мігрантів на місцевому рівні на час дії воєнного стану. Запропоновано зміни і доповнення до чинного законодавства України з питань адміністративної правосуб'єктності мігрантів, зокрема до Законів України «Про імміграцію», «Про зовнішню трудову міграцію», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Саламаха Т. В. Парламентський контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра філософії [спец. 281– Публічне управління та адміністрування] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 244 с.

У дисертації викладено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення парламентського контролю за діяльністю КМУ в умовах євроінтеграції, воєнного стану та сталого розвитку у повоєнні часи. Визначено принципи, цілі, функції та основні завдання парламенту в сфері контролю над діяльністю КМ. Поняття “парламентський контроль за діяльністю КМУ” визначається як обмежена законодавством діяльність окремих органів державного управління, що провадиться з використанням специфічних технологій і принципів, притаманних окремій державі в певних політичних обставинах та характеризує рівень розвитку політичної влади. Напрямами та перспективами удосконалення парламентського контролю за діяльністю КМУ було виокремлено такі, як: реформація законодавства та трансформація контрольних функцій державного управління відповідно до післявоєнної відбудови України та посилення національної безпеки; посилення інтеграції національного законодавства із Європейською законодавчою системою; реалізація

планів відновлення України в сфері державного управління; розвиток технологій у здійсненні парламентського контролю та цифровізація всіх пов'язаних з цим процесів. Визначено, що процес прийняття рішень та звітування (зокрема у сфері парламентського контролю) для громадськості є важливим з точки зору відповідності рішенням Європейських судів і закликам Європейського омбудсмена, національних парламентів та організацій громадянського суспільства. Розроблено загальну модель імплементації інструменту “політична цілісність”, або integrity, до української системи парламентського контролю.

Ступак Д. Б. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Національний університет оборони України. Київ, 2024. 230 с. Дата захисту: 10.05.2024.

Дисертацію присвячено вирішенню окремих теоретичних та практичних питань загальної проблематики адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану. Напрацьовано пропозиції та надано рекомендації щодо удосконалення діяльності суб'єктів публічного управління в умовах дії цього правового режиму. Досліджено теоретико-методологічні засади регулювання особливих адміністративно-правових режимів в Україні. Запропоновано авторське визначення особливого адміністративно-правового режиму. Виокремлено характерні ознаки таких режимів. Досліджено основні характеристики правового режиму воєнного стану та запропоновано його авторське визначення. Виокремлено специфічні риси цього правового режиму, а саме: наділення суб'єктів забезпечення цього правового режиму додатковими повноваженнями; можливість утворення нових тимчасових державних органів – військових адміністрацій, а також тимчасових органів військового управління – оперативно-тактичних та оперативно-стратегічних угруповань військ; застосування імперативних методів управління; примусове використання та відчуження матеріальних ресурсів юридичних осіб для забезпечення заходів цього правового режиму. Здійснено порівняльно-правову характеристику правових режимів антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил в Україні. Встановлено, що за своїми ознаками такі режими належать до особливих адміністративно-правових режимів. Проведено аналіз адміністративно-правового забезпечення особливих правових режимів в зарубіжних країнах, зокрема у Сполучених Штатах Америки, Французькій Республіці, Федеративній Республіці Німеччині. Зроблено висновок, що незважаючи на різні правові системи та форми державного устрою, зарубіжні демократичні країни, під час застосування такого правового інструменту як адміністративно-правові режими, дотримуються єдиних принципів демократії та прав людини. Досвід адміністративно-правового забезпечення особливих правових режимів Франції та Німеччини дав змогу обґрунтувати необхідність удосконалення адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні. Зокрема, пропонується внесення змін до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” в частині наділення Президента України повноваженнями на одноосібне прийняття рішення щодо продовження правового режиму за виняткових обставин, а саме, у випадках, коли Верховна Рада України, з причин викликаних збройною агресією, не може здійснювати свої повноваження. Запропоновано проєкт Типового плану запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Чубінідзе О. О. Універсальна юрисдикція в міжнародному кримінальному праві : дис. ... д-ра філософії [спец. 293 – Міжнародне право] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2022. 208 с.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню універсальної юрисдикції в міжнародному праві. Виявлено, що доктрині міжнародного права досі не вироблений єдиний, уніфікований підхід до розуміння універсальної юрисдикції, тому запропоноване її функціональне визначення. Автором проаналізовано становлення та функціонування цієї концепції, розроблено

класифікацію етапів її розвитку. Автором проведено комплексний порівняльний аналіз закріплення універсальної юрисдикції у правових системах різних держав з виокремленням підходів до її застосування у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях. Так, ефективно розслідування найтяжчих злочинів проти міжнародного права на основі універсальної юрисдикції судами Королівства Іспанії, Франції та Королівства Бельгії доводить, що наразі ця концепція асимілюється в європейські системи кримінального права. Що стосується Сполучених Штатів Америки та Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії як представників прецедентної системи права, то впровадження цієї концепції відбувається за допомогою застосування прецедентів, що значно підвищує ефективність кримінального переслідування. Аналіз та порівняння національних правових засад застосування універсальної юрисдикції разом із практичними аспектами її реалізації становлять підґрунтя для виявлення найкращих практик з метою її подальшого успішного впровадження в українське законодавство. Законодавство Російської Федерації прямо не закріплює концепцію універсальної юрисдикції, що не заважає протиправним спробам її б застосування проти українських військовослужбовців та високопосадовців у порушення норм міжнародного права, зокрема Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Аналіз кримінальних справ проти українських високопосадовців та військовослужбовців в контексті збройного конфлікту на Сході України свідчить, що з усіх злочинів, стосовно яких Російська Федерація намагається протиправно застосувати універсальну юрисдикцію, найчастіше виділяються воєнні злочини, а саме використання заборонених методів та засобів ведення війни. В Україні універсальна юрисдикція також прямо не закріплена на законодавчому рівні, і ця проблема потребує негайного вирішення. Залишається ряд наступних прогалин у кримінальному законодавстві, які значно ускладнюють застосування універсальної юрисдикції українськими судами: визначення кола злочинів, щодо яких суд буде застосовувати універсальну юрисдикцію; чинність закону про кримінальну відповідальність в часі та просторі; гармонізація понять окремих злочинів з міжнародним правом тощо. Окрему увагу було приділено новій редакції розділу XX Кримінального Кодексу. Автором запропоновано внести до нього зміни, які б стосувалися закріплення тлумачення злочинів з даного розділу в світлі міжнародних договорів і звичаєвого міжнародного права. Це, зокрема, гармонізація визначень злочину агресії, воєнних злочинів та злочину геноциду у відповідності до міжнародного права, пряме передбачення в кримінальному законодавстві України таких злочинів як воєнні злочини та злочини проти людяності. У продовження цього питання, дисертантом запропоновано шляхи подальшого застосування універсальної юрисдикції, особливо щодо громадян Російської Федерації, причетних до злочинів, скоєних під час різноманітних збройних конфліктах, наприклад у Сирії, Південній Осетії та Абхазії, Придністров'ї та у Чечні. У дослідженні також проілюстровані воєнні злочини Російської Федерації, скоєні на території інших держав, за які винних можна буде притягнути до кримінальної відповідальності на основі універсальної юрисдикції в українських судах. Також, встановлено зв'язок між універсальною юрисдикцією та перехідним правосуддям, що є актуальним для України в контексті окупації наших територій та збройного конфлікту.

Щербак А. В. Публічне адміністрування в діяльності апарату суду : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023. 203 с.

Дисертацію присвячено комплексному теоретико-правовому дослідженню публічного адміністрування в діяльності апарату суду. У дослідженні розкрито сутність та особливості поняття «публічного адміністрування в діяльності апарату суду», що являє собою встановлену нормативно-правовими актами сформовану системо-утворюючу, владно-розпорядчу діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямовану на впорядкування організаційної структури роботи апарату суду, розпорядок роботи, формування розпорядчих документів, документальне

забезпечення, кадрове формування та відповідні системо-утворюючі елементи: суб'єкт, об'єкт, сутність, форми, методи, принципи. Визначено, що в період воєнного стану та активності бойових дій, суди на підконтрольних територіях зобов'язані розглядати справи тих судів, які внаслідок військової агресії не мають можливості проводити судові засідання, що призвело до значного навантаження як на суддів, так і на апарат суду. Відтак, пропонується оновити кількісний склад співробітників апарату суду з урахуванням індивідуального підходу до кожного, з певним строковим переглядом умов. Встановлено необхідність проведення різноманітних заходів щодо поліпшення кваліфікаційного рівня працівників апаратів судів, управлінсько-контрольного розподілу адміністративних функцій та інших засобів, націлених на формування дієвої системи врядування у судовій владі, подолання кадрової кризи в судах, проведення оптимізації апаратів мережі судів, забезпечення дієвих механізмів належного функціонування апарату суду.

Статті і тези наукових доповідей

Андрійчук Т. Інструменти деліберативної демократії: можливості застосування у воєнний та повоєнний час в Україні. *Political Studies*. 2023. № 1 (5). С. 48-67.

Концепція деліберативної (дорадчої) демократії є однією зі спроб удосконалити та „розширити” межі сучасної представницької демократії. Вона покликана привнести додаткові механізми вдумливого, аргументованого і ширшого обговорення суспільно важливих питань, а також використовувати консенсусний потенціал деліберації для залагодження конфліктів, розгляду чутливих питань. Враховуючи значну увагу до цієї концепції з боку інституцій Європейського Союзу та міжнародних організацій, а також суспільний запит на обговорення важливих питань функціонування держави навіть в умовах повномасштабної російської агресії, у статті досліджуються можливості й особливості застосування інструментів деліберативної демократії під час війни та очікуваного повоєнного відновлення. Автор аналізує результати досліджень досвіду інших країн, травмованих війнами чи насильницькими конфліктами, а також тенденції 2022 – початку 2023 років, які свідчать про формування в Україні ініціатив з обговорення засадничих питань розвитку держави, повоєнної відбудови, можливих змін суспільного договору. Це є основою для обґрунтування актуальності пошуку ефективних інструментів деліберації для підвищення результативності обговорень і залагодження можливих ресурсних й інших конфліктів. У статті також аналізуються особливості попереднього досвіду впровадження в Україні низки інструментів громадської участі, зокрема, проблеми організації публічних консультацій, роботи громадських рад, опитувань у мобільному додатку „Дія”. За результатами відзначається потреба в удосконаленні цих інструментів та підвищенні їх деліберативного потенціалу. Крім того, проаналізовано позитивний досвід упровадження низки інших, відносно нових для України, деліберативних практик (зокрема, діалогу та публічних консультацій у діалоговому підході), який може стати основою для організації деліберативних обговорень під час війни та повоєнного відновлення.

Афанасьєва М. А. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.) / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса, 2023. С. 71-77.

Наступні українські вибори, які відбудуться після припинення або скасування воєнного стану, матимуть важливе значення для демократичного шляху країни. Ключові питання, з якими стикнеться Україна після війни, щодо відновлення роботи демократичних інститутів, потребують

обговорення та напрацювання проектів рішень вже зараз. На думку авторки, позитивним є те, що Центральна виборча комісія вже в середині 2022 року схвалила пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні і надіслала їх Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування для розгляду та врахування під час підготовки відповідних законопроектів.

Батанов О. В. Захист прав людини у сфері безпеки й оборони в сучасному світі (інститут військового омбудсмана). *Альманах права*. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. Вип. 13: Актуальні проблеми правового розвитку в умовах війни та післявоєнної відбудови держави. С. 49-53.

У статті розглядаються проблеми організації та функціонування інституту військового омбудсмана у зарубіжних країнах. Акцентовано на проблемних аспектах формування його функції захисту конституційних прав військовослужбовців у зв'язку із змінами у правових засадах демократичного цивільного контролю в Україні. Стверджується, що широка спеціалізація та наявність військового омбудсмана зумовлюються сильними традиціями демократії.

Берч В. В. Конституційно-правові засади забезпечення права на освіту в умовах війни. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 3(21) 2024. С. 502-509.

Визначено, уведення в Україні воєнного стану відчутно вплинуло на функціонування освітньої системи. Війна змусила багатьох учасників освітнього процесу залишити свої місця проживання, що спричинило масштабне переміщення як у межах країни, так і за кордон, а також вимагало зусиль для забезпечення рівного доступу до навчання, створення умов для збереження учнів та педагогів у системі освіти України, а також їхнього повернення в разі виїзду за кордон. Зауважено, право на освіту є одним з основоположних прав людини, котре є гарантованим міжнародними документами та конституціями розвинутих демократичних держав, визначає можливість кожної людини отримувати освіту, що є необхідним для її повного розвитку та ефективної участі у суспільному житті, а також вимагає від держави активних дій щодо його забезпечення. Право кожної особи на освіту впливає з вродженої потреби в осмисленні світу навколо та отриманні знань про нього, що знаходить своє відображення та підтримку у встановлених державою правових рамках. Втілення цього конституційного права проявляється через цілеспрямовані дії учасників правових відносин, які активно використовують свої можливості для здобуття як теоретичних знань, так і практичних умінь. Звернуто увагу на стратегічне значення в умовах військового вторгнення РФ на територію України заходів для захисту дітей та молоді. Держава зобов'язана забезпечити їхню безпеку та надати можливість отримати освіту в найбільш комфортних умовах, що включає розробку програм з психологічної підтримки, забезпечення безпеки в навчальних закладах та доступу до освітніх ресурсів навіть під час воєнного конфлікту. Встановлено, першорядного вжиття заходів в умовах війни набула освіта дітей з особливими потребами, серед яких: впровадження нових методик навчання для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки багато з них були змушені змінити своє місце проживання, включаючи виїзд за кордон; відновлення та реконструкція мережі інклюзивно-ресурсних центрів, закладів освіти з інклюзивними групами та класами, спеціальних закладів освіти, а також забезпечення необхідними матеріалами для навчання дітей з особливими освітніми потребами; розробка та забезпечення нових підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, які погіршили свій стан через психологічну травму; створення сприятливих умов для навчання в місцях перебування дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням нових умов безпеки; забезпечення ефективної роботи інклюзивно-ресурсних центрів відповідно до нових умов.

Білокурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. Одеса, 2022. № 46. С. 7-18.

У статті досліджуються питання нормативно-правового регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Аналізуються положення окремих нормативно-правових актів, що прийняті в Україні в період дії воєнного стану. Особлива увага приділена деталізації рішень Конституційного Суду України з питань, що торкаються обмежень прав і свобод людини. Наголошено, що права людини можуть обмежуватися із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Висвітлено випадки обмеження окремих особистих, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Богуцький П.П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Українське право*. 2023. 22.09.2023.

В умовах відсічі російській збройній агресії проти України значно актуалізувалися питання правового забезпечення національної безпеки України загалом та воєнної безпеки зокрема. Серед таких питань важливе значення має питання утворення та організації діяльності системи військової юстиції України. Система військової юстиції України передбачає використання історичного досвіду України, який не обмежується радянським періодом національної правової системи, а засновується на усьому складному історичному шляху розвитку воєнної організації держави від козацької доби, періоду Української народної республіки, часів незалежності від 1991 року, ураховує визначений Конституцією України європейський та євроатлантичний вектор розвитку сучасної України. Система військової юстиції України має відповідати світовому досвіду, існуючим міжнародним стандартам правосуддя у воєнній сфері (сфері оборони) та виходити з особливостей національної правової системи, її нормативно-правових, інституційних та організаційних складових у поєднанні з особливостями формування, реалізації воєнної політики держави. Неодмінною характеристикою системи військової юстиції України має бути компетентна правова культура, що має ознаки стратегічної правової культури та вимагає відповідної підготовки фахівців в умовах проходження військової служби. Особливістю системи військової юстиції є предметна сфера діяльності та правового регулювання, якою є сфера оборони держави, а якщо більш широко з урахуванням положень Закону України “Про національну безпеку України” – сектор безпеки і оборони України. Аналіз визнаних міжнародних стандартів та національних особливостей дозволяє визначити систему військової юстиції як правову систему, що має особливі нормативні, спеціалізовані інституційні складові та діє з використанням правових засобів і відповідних юридичних процедур у секторі безпеки і оборони держави для забезпечення правосуддя та воєнної безпеки. Питання утворення, організації діяльності системи військової юстиції України підлягає невідкладному вирішенню у спосіб внесення законодавчих змін та перетворення Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію, утворення Спеціалізованої військової прокуратури у системі прокуратури, військових судів у системі судоустрою, спеціалізованого інституту надання правової допомоги військовослужбовцям, резервістам, військовозобов’язаним під час проходження зборів.

Болдирєв С. В., Лінник М. П. Способи подолання недоліків правового регулювання статусу та організації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування в контексті воєнної та післявоєнної відбудови інфраструктури. *Інтернаука*. Серія: “Юридичні науки”. 2022. № 5. С. 1-18.

Стаття присвячена темі недоліків правового регулювання статусу та організації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування в контексті воєнної та післявоєнної

відбудови інфраструктури. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що на даний момент чинна юридична база України, що регулює воєнну та післявоєнну відбудову держави, містить велику кількість погрішностей та потребує комплексного оновлення. Ті малочисельні українські наукові роботи, які були покликані бодай частково вирішити питання відбудови інфраструктури всередині держави, не охоплюють більшості виникаючих у процесі цієї відбудови аспектів. Запропонована стаття має на меті запропонувати власні ідеї з удосконалення нормативно-правової бази України, які мають регулювати процес відновлення пошкодженої та зруйнованої інфраструктури. Задля цього у статті було досліджено законодавчу базу, яка регулює статус та організацію роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Далі в науковій роботі зазначається, що оновлення чинної юридичної бази з приводу відбудови інфраструктури має відбуватись виключно відповідно до планів інтеграції національної юридичної бази в європейський законодавчий простір. Враховуючи всі ці фактори авторами статті було резюмовано, що єдиним комплексним способом врегулювання процесу відбудови України є створення Плану реконструкції пошкодженої інфраструктури на період дії воєнного стану і у відбудовний період із подальшим його юридичним закріпленням. Такий план має містити зміни на державному рівні (Міністерство інфраструктури України, Кабінет Міністрів України, комітети Верховної Ради України), зміни на місцевому рівні (військові та військово-цивільні адміністрації, місцеві ради, об'єднані територіальні громади), а також певні додаткові зміни (створення певних комісій та підрозділів). Окремо був викладений перелік найбільш вагомих положень, які мають бути обов'язково викладені у плані реконструкції.

Брийовська І. Б. Зміни у трудовому законодавстві України в умовах воєнного стану. Держава та регіони. 2022. № 1. С. 6-11.

У статті подано аналіз розгляду суттєвих змін в українському законодавстві стосовно врегулювання трудових правовідносин під час воєнного стану. До вибірки проаналізованих правових актів увійшли перш за все відповідні редакції законів про організацію та оптимізацію зайнятості, а саме, № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», № 2220-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану», N№ 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», та про мобілізацію та соціальний захист № 3544-XII «Про мобілізаційні підготовку та мобілізацію», №15 «Про соціальний захист та військовослужбовців та членів їх сімей» та їх редакції під час воєнного стану. Завершують добірку укази Президента України № 65, 342 та 574 про строки мобілізації, та постанови Кабінету Міністрів України № 168, 221, 440, 481 про виплати та організацію роботи військовослужбовців, оплати праці цивільному у цивільному секторі, організації та оптимізації роботи державних працівників та суб'єктів господарювання під час воєнного стану, та інші супровідні документи. Простежено певну тенденцію до обмеження конституційних прав громадян на працю, спричинених військовими діями на території України через що неможливо реалізувати права та обов'язки трудових правовідносин у повному обсязі. З'ясовано, що конкретні соціальні гарантії держава надала військовослужбовцям, запоруки збереження державності в обставинах, що склалися. При цьому, згідно із законодавством, цілком обґрунтованим є перелік категорій громадян України для яких передбачена відстрочка або звільнення від військової служби у зв'язку із зайнятістю в управлінні, силових структурах різного роду, доглядом за дітьми та хворими або за станом здоров'я. Виявлено тенденцію до збільшення навантаження на працівників, нові реалії трудових правовідносин на основі релокації підприємств на захід України та потреби гарантувати зайнятість внутрішньо переміщених осіб. Натомість волонтерська робота ще не знайшла належного окреслення у законодавстві України.

Буханевич О. М., Забожчук О. В. Військові адміністрації та місцеві органи влади: правові аспекти розподілу повноважень в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С.110-114.

У статті розглянуто складові органів місцевої влади, до яких належать місцеві державні адміністрації, а також сільські, селищні, міські ради з їх виконавчими органами та районні і обласні ради, які функціонують в межах місцевого самоврядування. Визначено основні засади утворення й функціонування військових адміністрацій, до яких належать необхідність наявності формальних правових підстав, тимчасовість їх діяльності, а також можливі територіальні обмеження щодо їх утворення. На підставі аналізу повноважень військових адміністрацій та органів місцевої влади доведено, що ці повноваження у багатьох випадках дублюються, але повноваження військових адміністрацій в питаннях забезпечення національної безпеки й оборони є ширшими, ніж подібні повноваження місцевих адміністрацій чи місцевих рад й виконавчих органів місцевого самоврядування. З метою удосконалення діяльності військових адміністрацій запропоновано включити до їх повноважень заходи з організації й забезпечення руху національного спротиву в межах громад й адміністративно-територіальних одиниць, в яких діють військові адміністрації. Подальші дослідження можливі за напрямками удосконалення класифікації повноважень військових адміністрацій та розроблення механізму їх взаємодії з органами місцевого самоврядування.

Васильченко О. Пряма, непряма дискримінація та суб'єкти конституційно-правової відповідальності в умовах збройних конфліктів. *Конституційно-правові академічні студії*. 2023. № 1. Р. 31-38.

У статті уточнюються ознаки прямої та непрямой дискримінації в умовах збройних конфліктів та коло суб'єктів, яке несе конституційно-правову відповідальність за вчинення конституційного правопорушення – дискримінацію. Аналізуються норми Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни та заборону дискримінації. Зазначається, що ворожа дискримінація є забороненою, а збройний конфлікт не є виключенням для такої заборони. В статті уточнюються ознаки прямої і непрямой дискримінації в умовах збройних конфліктів. Для того, щоб дискримінація під час збройного конфлікту була кваліфікована як пряма – немає необхідності доводити, що особи перебували в ідентичній ситуації – сто відсоткової ідентичності досягти неможливо – достатньо, щоб їх ситуації були схожі у принципово важливих моментах. Для того, щоб кваліфікувати поведінку як відмінне – має бути виявлена ознака, за якою таке різне ставлення в умовах збройного конфлікту можна ідентифікувати. Доводиться, що держава-учасник конфлікту, запроваджуючи той або інший захід чи загальну політику держави, має оцінювати саме наслідки такого заходу/політики держави з точки зору чи можуть вони мати непропорційно шкідливі наслідки для конкретної групи осіб. Має бути розумне співвідношення пропорційності між засобами, що застосовуються, та метою, яку планувалось досягти, незалежно від того чи здійснює держава їх на своїй території, чи вдалась вона до екстериторіальної поведінки і здійснює ці заходи/політику на території іншої держави, яка тимчасово нею окупована. Держава-учасниця конфлікту, переслідуючи правомірну (легітимну) мету і вживаючи заходи для її досягнення, має на кожному етапі їх реалізації оцінювати і прогнозувати до яких реальних наслідків вони призводять. Акцентується увага, що міжнародні акти з прав людини, міжнародні звичаї не вимагають від держави-учасниці конфлікту сприятливішого поведіння щодо населення іншої держави-учасниці конфлікту, але забороненою є пряма дискримінація – гірше поведіння з тією чи іншою особою чи групою осіб без адекватного обґрунтування. Пряма дискримінація в умовах збройного конфлікту має місце, коли: 1) до особи (групи осіб), які перебувають на території, що знаходиться під юрисдикцією держави, ставляться у менш сприятливий спосіб, у порівнянні з тим, як ставилися чи могли б ставитися до інших осіб у

подібній ситуації; 2) причиною такого ставлення є наявність у цієї особи певних характеристик, що відносяться до категорії «захищених ознак». При непрямій дискримінації йдеться про різне ставлення до людей в однакових ситуаціях в умовах воєнного конфлікту; однакове ставлення до людей, ситуації яких в умовах війни відрізняються. Також в статті пропонується вдосконалити концепцію щодо кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності шляхом розрізнення: 1) держави, яка має юрисдикцію щодо всієї своєї території; 2) держави, яка здійснює над частиною території іншої держави незаконний, але ефективний контроль, незалежно від того, здійснювався чи здійснюється такий контроль безпосередньо, через збройні сили, або через підпорядковану місцеву адміністрацію.

Вітвіцький, С. С., Веселов М. Ю. Примусове відчуження транспортних засобів в умовах правового режиму воєнного стану: теоретико-правовий аспект. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2(98). С. 158-167.

У статті розглянуто нову для України практику щодо примусового відчуження транспортних засобів на оборонні потреби держави в умовах воєнного стану в осіб, які керували ними в стані чи з ознаками алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Проведено аналіз теоретико-правових характеристик примусового відчужування транспортних засобів, що перебувають у приватній власності осіб, за керування ними в стані сп'яніння в умовах правового режиму воєнного стану на предмет відповідності принципу законності та мотиву суспільної необхідності. Наголошено, що заходи правового режиму воєнного стану здійснюються державою не автоматично, а за необхідністю, продиктованою потребами підтримання обороноздатності країни (Збройних сил України та інших військових формувань). При цьому доведено, що практика примусового відчуження транспортних засобів в умовах воєнного стану саме в осіб, які керували ними в стані сп'яніння (правопорушення, передбачене частинами 1–4 статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення), у цілому не суперечить вимогам чинного вітчизняного законодавства. У статті проведено аналіз характерних рис заходів правового режиму воєнного стану, порівняно зі схожими з ними (за деякими ознаками) адміністративними стягненнями (оплатне вилучення, конфіскація). Встановлено, що примусове відчуження у «правопорушників» транспортних засобів в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану не є заходом покарання (стягнення), а відповідно, не замінює і не скасовує передбачених законом санкцій адміністративної відповідальності за ці правопорушення. Наголошено, що подібна практика обумовлена легітимною метою: вона одночасно спрямована на подолання об'єктивних проблем держави в умовах воєнного стану – вирішення потреб Збройних сил України в транспорті; запобігання правопорушенням у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, які здатні призвести до негативних наслідків у результаті дорожньо-транспортних пригод.

Власюк Є. М. До розуміння конституційної реформи в умовах євроінтеграції України та повоєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 63-65.

У статті розглядаються концептуальні аспекти модерного конституціоналізму в Україні в умовах обраного курсу Євроінтеграції та глобального слідування американо-європейським державно-урядовим цінностям демократії, а також – повоєнної відбудови України в умовах російської повномасштабної воєнної агресії від 24.02.2022 р. Досліджено понятійний апарат терміну «конституціоналізм» в контексті реформації та модернізації вітчизняного юридичного та державно-управлінського апарату. Розглядається феномен терміну «конституціоналізація Євроінтеграції» у контексті євроатлантичного політико-безпекового поступу України. Проаналізовано конституційно-реформаційні перетворення в Україні в умовах незалежності. Розглянуто ретроспективні та перспективні опції внесення змін до Основного закону – Конституції України – у контексті виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими

змінами) щодо формування демократичного, гласного, прозорого політико-правового та політико-адміністративного простору. Визначено імовірні межі конституціоналізму та здійснення конституційних реформ в Україні в хронологічних межах повоєнної відбудови та трансформації вітчизняної політико-урядової парадигми. Означено категоріальні особливості впровадження теорій конституціоналізму в Україні не лише в умовах політико-економічної, але й юридичної Євроінтеграції (процесу «правової європеїзації»). Розглянуто особливості конституційно-транзитарної політики України: впровадження механізмів громадянського діалогу, легітимізації влади та владних рішень, посилення демократичного представництва та самопредставництва населення, гарантування природних та похідних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, що гарантуються Основним законом – Конституцією України. У вищезазначеному контексті також здійснено аналіз феноменології терміну «конституційне мислення» як симбіотичного елемента владно-громадянської взаємодії. Окреслено конституційно-мисленнєвий апарат з позиції громадянського суспільства (форми, способи, інструменти та методи забезпечення і реалізації суспільного інтересу) та апарату державного управління (прийняття законів, взаємодія із громадянським суспільством, демократизації простору політичного виробництва тощо).

Водянніков О. Ю. Мистецтво юридичної війни: як позбавити державу-агресора юрисдикційних імунітетів. *Інформація і право*. 2022. № 3 (42). С. 164-170.

Матеріал присвячений проблематиці юридичних проблем у час війни. Як зазначає автор, на будь-якій війні, на юридичному фронті діють ті ж закони, прийоми, стратегія і тактика, що і на реальному полі битви. Два з половиною тисячоліття тому китайський стратег і мислитель Сунь-Цзи виклав ази успішної стратегії і тактики у трактаті «Мистецтво війни». З тих часів військова справа змінилася, але думки мислителя залишаються актуальними, в тому числі і для юридичної стратегії. Тому лейтмотивом розмови обрано саме стародавню мудрість Сунь-Цзи. Україна з самого початку агресії РФ розгорнула потужний наступ на юридичному фронті. Це і провадження в Міжнародному Суді ООН та в ЄСПЛ, і співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, і звернення до Московського механізму ОБСЄ, і консультації про створення спеціального кримінального трибуналу щодо злочинів, вчинених на території України. Основні події юридичного фронту відбуватимуться навколо двох питань: притягнення винних до кримінальної відповідальності і стягнення з держави-агресора збитків за шкоду, завдану їй протиправними діями. Про цей останній рубіж і роздумує автор.

Галкіна Н. М. Правова регламентація трудових відносин під час воєнного стану. *Інтернаука. Серія "Юридичні науки"*. 2022. № 2. С. 1-22.

У науковій статті аналізуються новації законодавства про працю з метою усунення наявних прогалин в регламентації трудових відносин в умовах воєнного стану, що можуть призвести до виникнення трудових спорів. За реалій сьогодення чинний Кодекс законів про працю України не дозволяє оперативно реагувати на виклики часу, його норми не спроможні забезпечити гнучку регламентацію трудових правовідносин в умовах воєнного стану, тому набув чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136. У період воєнного стану продовжують діяти норми Кодексу законів про працю, яких не змінив або не скасував Закон № 2136. Через воєнний стан роботодавці та наймані працівники переформатовують алгоритм своєї роботи в залежності від конкретних обставин. Так, окремі працівники можуть продовжувати працювати дистанційно. Роботодавець може запропонувати працівникам оформити щорічну основну відпустку, соціальну відпустку або відпустку без збереження заробітної плати на період воєнного стану. Приділено увагу табелюванню відсутності працівника на роботі, порядку обміну документами на період дії воєнного стану, призову працівника на військову службу або укладенню ним контракту. Аналізуються питання запровадження трудової повинності в умовах

воєнного стану. Піднімається питання неможливості звільнення працівника, який на початку військових дій тимчасово виїхав до іншої країни та отримав там статус біженця. Окреме питання, що потребує уваги як наукового осередку, так і пересічних працівників, стосується заборони на проведення страйків. Запропоновано авторську редакцію ч. 1 ст. 24 Закону «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»: «Забороняється проведення страйку за умов, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю і здоров'ю людей, національній безпеці, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків».

Галкіна Н. М. Окремі аспекти правового регулювання праці державних службовців. *Інтернаука. Серія: "Юридичні науки". 2022. № 5. С. 1-20.*

За умов надзвичайних ситуацій, карантину, воєнного стану громадяни відчують посилену потребу в ефективній роботі службовців, тому нормативно-правове забезпечення праці державних службовців має лише сприяти функціонуванню державного апарату для надання базових послуг українському народу. Весь спектр державних послуг має своєчасно та оперативно надаватися громадянам України попри військовий стан. У науковій статті досліджуються актуальні правові питання регулювання праці державних службовців за умов воєнного стану. Запропоновано внести зміни до абз. 1 п. 2 розділу II Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування і викласти його у наступній редакції: «Державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування своєю поведінкою мають зміцнювати авторитет державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, утверджувати патріотичні настрої у перебігу провадження державної служби, а також позитивну репутацію державних органів та органів місцевого самоврядування». Рекомендовано в програми підвищення кваліфікації державних службовців в обов'язковому порядку включати питання жорсткого дотримання принципу патріотизму в колі державних службовців. З початком війни окремі державні службовці залишили межі України, чимало держслужбовців перемістилися в інші відносно безпечні регіони України. У багатьох державних установах загострилася потреба у поповненні кадрового потенціалу. За таких реалій зазнало новацій законодавство, що регламентує питання державної служби. Розглянуто законодавчі новації у сфері державної служби, серед яких особливу увагу зосереджено на відсутності профільного відбору на посаду державної служби, окреслено потенційні ризики таких новацій та шляхи для їх подолання. Зокрема, вважаємо за потрібне особливо ретельно, в кілька етапів проводити співбесіду з претендентами на вакантну посаду державної служби; не відмовлятися від спеціальних перевірок; телефонувати попереднім роботодавцям для підтвердження фактів, висвітлених у характеристиках-рекомендаціях з попередніх місць роботи. Запропоновано започатковувати тестування кандидатів на вакантну посаду державної служби, побудувавши питання тесту у такий спосіб, щоб «прощупати» проукраїнську позицію потенційного державного службовця. Рекомендовано надавати переваги у доступі до державної служби колишнім службовцям, які звільнилися за угодою сторін і мають щире прагнення у скрутний для країни час гідно нести службу на благо нашої держави.

Гелемей Ю. М. Право на гідність військовополонених: проблеми реалізації в умовах сучасної війни. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2023. № 14. С. 11-15.*

Стаття присвячена аналізу забезпечення права на гідність військовополонених в умовах російсько-української війни. Констатовано, що хаотична природа війни, нехтування міжнародними нормами деякими сторонами та еволюція характеру збройних конфліктів створюють труднощі в забезпеченні послідовного дотримання декларованих прав військовополонених. Становище військовополонених в праксіологічному та нормативно-визначеному аспекті мають абсолютний

дисонанс, що демонструє той факт, що саме сфера правового захисту військовополонених є тією, що репрезентує апогей проблеми в сфері міжнародного гуманітарного права. Вказано, що право на гідність визначається доктриною конституціоналізму і верховенства права як первинна сутнісна детермінанта. Право на гідність особи є невід'ємною складовою гуманності та основоположним принципом в сучасному суспільстві, що визнає необхідність поваги до людської гідності та забезпечення умов, що сприяють особистісному розвитку та самовизначенню. У висновку відзначено, що порушення права на гідність військовополонених у контексті війни Росії проти України є серйозною та обурливою проблемою, що викликає загальне занепокоєння на міжнародній арені. Основні аспекти цього порушення визначаються в рамках цього наукового дослідження. По-перше, існує поширення ситуацій незаконного утримання в полоні, порушуючи право на свободу та безпеку військовополонених. По-друге, виникають негідні умови тримання, що порушують стандарти гуманного поводження та право на гідність. По-третє, фізичне та психічне насильство стає невід'ємною частиною війни, включаючи побиття, тортури та недостатню медичну допомогу. Це загрожує не лише гідності, а й праву на життя. По-четверте, відсутність забезпечення основних потреб, таких як харчування та медична допомога, порушує права на гідність та людську гідність. По-п'яте, обмеження зв'язку зі сім'єю та невизначеність стану військовополонених погіршують їхню психічну стійкість та загострюють гуманітарну ситуацію. Ці проблеми вимагають негайного уваги та дій для захисту прав та гідності тих, хто потерпає внаслідок цього конфлікту.

Гета Д. С., Кисильова К. В., Ковач Я. В. Роль конституційного суду у захисті громадянських прав під час воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. № 30. С. 1-12.

Стаття присвячена аналізу судових механізмів захисту прав громадян в умовах воєнного стану. Воєнний стан, введений на всій території України 24 лютого 2022 року внаслідок широкомасштабної військової агресії російської федерації, серйозно вплинув на всі правовідносини, здійснення публічної влади, захист прав громадян та реалізацію прав і свобод людини. У цьому контексті важливого значення набуває питання всебічної розробки та дослідження оптимальної моделі захисту прав громадян, а також питання вдосконалення та оптимізації захисту прав людини в умовах протидії військовій агресії російської федерації. Метою цієї статті є аналіз ролі Конституційного Суду України у захисті прав громадян в умовах воєнного стану. Встановлено, що міжнародно-правові інструменти гарантують основоположні права і свободи людини, але не всі вони є абсолютними і можуть бути предметом правових обмежень. Це пов'язано з винятковими обставинами, які певною мірою загрожують існуванню держав, народів і націй, а також окремих осіб. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року сформулював загальну мету обмежень прав людини, що випливають із Загальної декларації прав людини, та ввів поняття «захист національної безпеки». Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає звільнення від зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. Європейські стандарти доступу до правосуддя відображені у національному законодавстві України і гарантують право на судовий захист порушених прав людини на конституційному, адміністративному та процесуальному рівнях. Конституційний Суд зарекомендував себе як невід'ємна складова функціонування держави. Це особливо важливо у складні періоди суспільного життя, такі як ситуації, що вимагають запровадження особливого надзвичайного стану, зокрема воєнного стану. У такі періоди судова влада повинна постійно працювати над забезпеченням та гарантуванням прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України та охоронюваних державою. Доведено, що права і свободи людини та громадянина мають залишатися пріоритетом держави на всій території України навіть в умовах воєнного стану. Це безпрецедентне явище для нашої країни і, безсумнівно, викличе труднощі у функціонуванні механізмів захисту та забезпечення конституційних прав і свобод. Необхідно також враховувати, що в умовах воєнного стану деякі

конституційні права громадян можуть бути обмежені з метою більш ефективної мобілізації державних ресурсів для протидії військовим нападам. Ці питання мають бути взяті до уваги в майбутніх дослідженнях.

Головчук В. А. Визначення поняття «збройна агресія проти України» в Кримінальному кодексі України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2023. Вип. 94. С. 119-126.

Показано, що Кримінальний кодекс України містить низку таких понять, як «збройна агресія Російської Федерації або агресія іншої країни», «збройна агресія проти України», «збройна агресія Російської Федерації або іншої держави», «збройна агресія Російської Федерації», «збройна агресія Російської Федерації проти України», проте не містить визначення цих понять. Доведено, що для однакового розуміння та використання у правозастосовній діяльності зазначених понять необхідно їх уніфікувати. Запропоновано взяти за основу термін «збройна агресія проти України», визначений в статті 1 Закону України «Про оборону України», та внести відповідні зміни до КК України щодо визначення єдиного поняття та розкриття його змісту.

Гриненко С. О., Зеленська, І. М. Особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. *Форум Права*. 2022. № 73(2). С. 29–39.

В умовах воєнного стану значно змінився процес здійснення кримінального провадження, законодавцем було прийнято низку нормативних актів, якими змінено процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності та введено норми, які носять правообмежувальний характер для громадян, в тому числі, обмежують право на свободу та особисту недоторканність. Метою статті є визначення особливостей забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у діяльності правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту. Результатом дослідження є висунення наступної тези "незважаючи на запровадження на всій території України воєнного стану, правоохоронні органи під час здійснення кримінального провадження мають дотримуватися законодавчих вимог і забезпечувати реалізацію громадянами своїх прав та свобод, за виключенням тих, які прямо обмежені нормативними актами". Проаналізовані конкретні приклади обмежень права на свободу та особисту недоторканність, які можуть здійснюватися правоохоронними органами в умовах воєнного стану. Аналіз нормативних положень свідчить, що вони містять оцінні поняття і фактично неможливість здійснення вказаних дій визначається на розсуд відповідного представника правоохоронного органу.

Гринчак А., Гринчак С. Особливості функціонування вищих державних органів в умовах надзвичайного (воєнного) стану в європейських країнах : конституційно-правове регулювання. *Проблеми законності*. 2022. № 156. С. 143–158.

У статті проаналізовано конституційно-правові норми, що регламентують особливий правовий режим (зокрема, режим воєнного стану) у країнах Європи, виокремлено ключові ознаки механізму функціонування публічної влади в надзвичайних умовах. Наголошено, що вивчення європейського досвіду є актуальним і доцільним з точки зору можливого подальшого впровадження в національне законодавство. Зосереджено увагу на тому, що особливі правові режими вводять у разі виникнення в державі певної ситуації екстраординарного характеру, яка загрожує розвитку країни та суспільства, правам і свободам громадян; конституційно-правовий інститут воєнного стану як система правових норм визначає підстави і порядок його запровадження, державний орган (або органи), що уповноважений його запроваджувати; встановлюється особливий режим діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; закріплюються межі дії особливого

правового режиму в часі та в просторі; передбачаються тимчасові зміни в розмежуванні компетенції між органами влади різних рівнів; тимчасово органам виконавчої влади, як правило, надають певні повноваження, які в нормальних умовах належать законодавчому органу на чіткій правовій основі. Виокремлено чотири варіанти реалізації процедури запровадження особливих правових режимів (зокрема, воєнного стану) у практиці європейських держав, що вирізняються за ступенем залучення парламенту. На підставі аналізу та синтезу наукових праць, конституційно-правових актів запропоновано можливі способи оптимізації діяльності вищих державних органів влади України в умовах воєнного стану.

Гриньо Д. Д. Окремі аспекти конституційного права на доступ до публічної інформації у формі відкритих даних при обмеженні прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права. 2023. № 3. С. 47-52.*

У наш час, беззаперечним є той факт, що без належного забезпечення права суспільства на доступ до достовірної, точної та повної інформації неможливе існування демократичних свобод та прав людини. У зв'язку з цим, при вирішенні питання щодо обмеження чи надання доступу до тієї чи іншої інформації в умовах воєнного стану важливо дотримуватись відповідного балансу між захищуваним та суспільним інтересами. Зазначене можливе лише на підставі проведення «трискладового тесту» (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»). Відповідно ст. 29 Закону України «Про інформацію» інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо. З огляду на характер суспільно необхідної інформації законодавство не надає вичерпного переліку такої інформації. Тому, суспільний інтерес можна розуміти як достатньо абстрактне правове явище, яке свідчить про майбутню користь, яку отримає суспільство від розкриття інформації.

Гринюк Р. Ф., Гуцуляк О. І. Вибори в умовах воєнного стану: конституція, законодавство, реальність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. № 80. Ч. 1. С. 113-123.*

У статті досліджені питання виборчого законодавства та його особливості під час дії воєнного стану. На підставі ретельного аналізу конституційних приписів з'ясовано, що для більшості видів виборів неможливість їх проведення встановлено лише у законодавчих актах. Водночас доведено, що формальна відсутність конституційної заборони запустити виборчий процес в умовах триваючого широкомасштабного вторгнення РФ не вирішує жодної реальної проблеми, які унеможливають демократичні вибори в Україні станом на зараз. Виокремлені та проаналізовані причини відмови демократичних держав від проведення виборів під час війни, зокрема, виборчі (втручання ворожої держави, відсутність вільної агітації тощо), економічні (витрати на проведення виборів), безпекові, політичні (моменти політичної нестабільності під час переходу влади) тощо. Описано концепцію «rally around the flag» («гуртування довкола прапора»), досліджено історичний приклад і проаналізовані причини програшу на повоєнних виборах «батька перемоги» В. Черчилля, вивчено результати низки соціологічних досліджень, які демонструють високий рівень народної підтримки чинного Президента України, зокрема в якості Верховного Головнокомандувача. Зроблені висновки про достатній рівень легітимності органів державної влади, що з високою вірогідністю буде лише засвідчено виборами, а наслідком стане

формальна пролонгація повноважень. Доцільність усіх ризиків і витрат за таких умов оцінено як сумнівну. Зважено можливість застосування електронного голосування і зроблено висновок про те, що подібні пропозиції є передчасними з огляду на несприйняття народом України такого способу волевиявлення і технічні можливості держави. Водночас авторами робиться наголос на необхідності підготовки нормативної бази і розробки нових механізмів, зокрема, з використанням цифрових технологій, як для повоєнних виборів, так і у випадку затягування війни, до якої призвело вторгнення росії, для виборів в умовах воєнного стану. З огляду на це розглянуто поняття Military democracy, мілітаризованої або військової демократії, тобто держави з демократичним устроєм, що діє в умовах воєнного стану.

Гриняк А. Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С.21-28.

Статтю присвячено розгляду особливостей примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті визначено пошук можливостей удосконалення механізму примусового відчуження майна на користь держави з метою суспільної необхідності. Підкреслено, що навіть в умовах воєнного стану повинні бути задіяні всі правові інструменти нівелювання безпідставного порушення фундаментального принципу недоторканності власності. Виокремлено відмінні ознаки реквізиції у разі надзвичайних обставин та реквізиції в умовах воєнного стану, що полягає у моменті отримання власником реквізованого майна його ринкової вартості. У випадку реквізиції майна у разі надзвичайних обставин відшкодування його вартості відбувається до безпосереднього передання майна державі. У випадку реквізиції в умовах воєнного стану, як правило, – після припинення чи скасування правового режиму воєнного стану. Запропоновано реквізицію як правове явище розглядати як юридичний факт, як засноване на адміністративному акті цивільне правовідношення, як правовий інститут. Підставою реквізиції в умовах воєнного стану є юридичний склад, кожен з елементів якого становить певний юридичний факт (оголошення воєнного стану, рішення державного органу про реквізицію), тому лише у сукупності він може призвести до припинення права власності у попереднього власника та його виникнення у держави. Відповідно, лише за умови накопичення цих юридичних фактів (повного юридичного складу) відбудеться настання кінцевого правового результату, а саме перехід у державну власність необхідного для захисту країни чи виконання інших супутніх цьому функцій майна. Виокремлено умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану (введення воєнного стану; ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією; оплатна основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості; дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням; дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна). Акцентовано увагу на випадках та механізмі відшкодування вартості реквізованого майна, а також надання попередньому власнику взамін іншого майна. Встановлено можливість реквізиції тварин як особливого об'єкта цивільних прав. Визначено механізм та особливості повернення реквізованого майна.

Гуменюк Т. І. Особливості трансформації правової науки в умовах воєнного стану. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького: Серія Право*. 2023. Т. 1. Вип. 15 (27). С. 30-38.

Метою роботи є висвітлення особливостей функціонування правової науки та наукової діяльності в умовах воєнного стану. В основу дослідження покладено аналітичний метод, який застосовано для діагностики проблем та генерації гіпотез, що дозволяють їх вирішити. Було включено критичне мислення і оцінку фактів і інформації, пов'язаних з проведеним дослідженням.

Системно-функціональний метод було використано для вивчення завдань вищої юридичної освіти, змін в системі законодавства в умовах війни. Метод узагальнення використаний для систематизації та інтерпретації результатів, які були отримані у ході дослідження. В процесі дослідження визнано, що наукові дослідження у сфері права мають бути сфокусовані на потребах нашої держави в умовах воєнного стану. У таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна істотно і динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому полягає її позитивна роль і просвітницька місія. З огляду на це нині абсолютно чітко повинна бути окреслена модель фахівця-юриста, яка відповідатиме вимогам до професіоналів-юристів майбутнього, і модель їх підготовки. В процесі дослідження встановлено, що серед першочергових питань правового розвитку в умовах війни слід насамперед назвати проблеми належного правового забезпечення національної безпеки, тобто стану захищеності людини і громадянина, духовних і матеріальних цінностей суспільства від злочинних та інших протиправних посягань, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, соціальних конфліктів усередині суспільства, ризик виникнення яких суттєво зростає в умовах війни. В умовах воєнного стану більшість елементів верховенства права зазнають негативного впливу у вигляді відповідних обмежень, необхідність яких має об'єктивний характер внаслідок потреби запобігання глобальним загрозам незалежності та територіальної цілісності держави, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, а також реальним та потенційним загрозам правам і свободам людини. При цьому в контексті верховенства права зазначені обмеження, по-перше, не повинні стосуватися абсолютних (природних) прав і свобод людини, а по-друге, повинні мати належне обґрунтування характер та відповідати заявленій меті введення воєнного стану.

Гусарев С. Д., Старицька О. О. До питання про захист прав споживачів в Україні під час воєнного стану. *Альманах права*. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. Вип. 14: Трансформація законодавства України в сучасних умовах. С. 60-66.

У статті автори проаналізували сучасний практичний стан захисту прав споживачів в Україні у період дії воєнного стану. Акцентовано увагу на тому, що, незважаючи на особливий період, у споживачів наявні ті самі права і обов'язки, що й у мирний час. У зв'язку з запровадженням після 24 лютого 2022 року обмежувального законодавства Держпродспоживслужба частково позбавлена своїх прямих функціональних обов'язків, однак надає консультації щодо альтернативних шляхів захисту прав споживачів, де основними є суди, Національний банк України, Державна податкова служба, Уповноважений із захисту державної мови. Окремо наголошено, що, враховуючи фактичні обставини, використання альтернативних способів вирішення питання щодо захисту та компенсацій не завжди є можливим завдяки наявності різних перешкод (відсутність зв'язку із суб'єктом господарювання, неможливість встановлення його фактичної адреси, неналежне проведення експертизи тощо). Також наведено статистичні дані щодо кількості розглянутих запитів на отримання публічної інформації сфери захисту прав споживачів.

Демчина Я. Система конституційно-правових гарантій, що діють в умовах оборони України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 89–102.

Стаття присвячена дослідженню питання системи правових норм, які охороняють права та свободи людини і громадянина в Україні в умовах дії як правового режиму воєнного часу, так і в умовах правового режиму особливого періоду. В цій статті з'ясовано та надано роз'яснення певним правовим колізіям, або неточностями, які існують у галузі права, яке регулює питання національної безпеки та оборони України. Особливу увагу в статті присвячено конституційно-правовим нормам, які обмежуються на час дії правового режиму воєнного стану, роз'яснюється

легітимність мети такого обмеження, проводиться порівняння з іншими конституційно-правовими нормами та демонструється взаємозв'язок норм Конституції України до правових норм, які займаються нижче місце в ієрархії нормативно-правових актів. Проаналізовано систему правових норм, які тією чи іншою мірою перетинаються з конституційно-правовими нормами та які спрямовані на забезпечення прав та свобод людини і громадянина в умовах оборони України. Для написання цієї статті проаналізовано нормативно-правові акти (в тому числі акти міжнародного права), які становлять частину національного законодавства України в їх логічному та безперервному зв'язку з нормами Основного Закону, надано відповіді на запитання щодо легітимності та необхідності деяких правових обмежень, розкрито питання обмеження права на життя в розумінні статті 3 Конституції України.

Дервянко Б. В. Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України). *Економіка і право*. 2022. № 2. С. 92-101.

Для реального підвищення престижності наукової та педагогічної праці необхідним є механізм часткового виконання положень законодавства про фінансове забезпечення суб'єктів сфер освіти і науки. За ст. 21 Конституції України, «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах...». Це не свідчить про те, що викладач, науковець і чиновник, суддя, а тим більше військовослужбовець чи правоохоронець під час виконання завдань в умовах воєнного стану повинні отримувати однакову зарплату. Ця норма свідчить про те, що держава має однаково ставитися до економічних прав усіх людей, на основі одних і тих самих принципів. У статті наведено та проаналізовано норми деяких нормативно-правових актів України, виявлено наявну у державі дискримінацію людей за професійною ознакою. Запропоновано внести доповнення до Закону України від 02.12.2021 № 1928-IX «Про державний бюджет України на 2022 рік» за зразком норми із ч. III ст. 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» Кодексу України з процедур банкрутства: у випадку наявного дефіциту бюджету норми законодавства про оплату праці працівникам бюджетних установ, підприємств та організацій повинні виконуватися для усіх таких співробітників пропорційно до розмірів їхніх окладів залежно від наявного розміру видатків бюджету на ці статті витрат. Вказано на неприпустимість перенесення законодавцем терміну введення в дію (01.01.2023) норм ч. 2 ст. 61 Закону України «Про освіту» та абз. першого ч. 2 ст. 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також запропоновано виправити недоречність у цьому абзаці пропозицією замінити останні слова цієї норми «2020 року» на слова «календарного року».

Дешко Л., Васильченко О. Режим військової окупації, права людини, вибори та референдуми: досвід України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 121-125.

З 2014 року і до сьогодні частини Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей України перебувають у міжнародно-правовому режимі військової окупації. Для реалізації одного зі своїх намірів – змінити територіальний статус-кво силою зброї – Росія використовує такі інструменти, як вибори та референдуми на тимчасово окупованих частинах України. У статті характеризується правовий режим військової окупації, акцентується увага на забезпеченні прав і свобод громадян та правовому режимі на тимчасово окупованій території України, наголошується на тому, що вибори та референдуми, які проводить Росія, не мають нічого спільного з прямими формами демократії. Це юридично недійсні заходи, організовані окупаційними адміністраціями як спроба незаконної анексії українських територій Російською Федерацією. Їх результати не мають жодних правових наслідків і не можуть бути прийняті та визнані міжнародним співтовариством. Також акцентуючи увагу на режимі військової окупації, автори статті наголошують, що окупація не означає втрату суверенітету окупованої території. Територіальне верховенство держави безпосередньо пов'язане з державним суверенітетом і є одним із його складових елементів. Для

окупації характерні збереження владних структур та продовження опору і військових операцій проти держави-окупанта. Проаналізовано рішення Міжнародного суду ООН та Міжнародного військового трибуналу (Нюрнберг). Наголошується, що методи, які застосовувала РФ для досягнення мети – включення територій України, на яких РФ проводила «референдуми» та вибори – були агресивними, вирішальним фактором була військова міць РФ, яка вступила в дію і зустріла опір суверенної незалежної України та українського народу. Наголошується, що Росія вчиняє військові злочини та використовує «засоби тероризму», одним із яких є фінансування так званих виборів і референдумів на тимчасово окупованих Росією територіях України. Україна здійснює збройний опір прийняттю до складу РФ територій України, на яких РФ провела «референдуми» («референдуми» в Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях), негативно реагує на прояви територіального суверенітету з боку РФ, а також Україна своєю поведінкою демонструє, що референдуми, проведені РФ в Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях, є неконституційними, а їх результати та прийняття територій України до складу РФ – не мають юридичної сили.

Діденко О. М. Щодо правової основи для проведення повоєнних виборів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 55-58.

У статті розглядаються питання створення правової основи для проведення повоєнних виборів в Україні. Відзначається, що в умовах триваючих бойових дій, постійного завдання ракетних, артилерійських та авіаційних обстрілів по містах і селищах України будь-які загальнодержавні вибори в установлені строки не можуть бути організовані та проведені. Верховна Рада та Президент України згідно з положеннями Конституції мають подовжувати виконувати свої повноваження до дня складання присяги народними депутатами України і главою держави, які будуть обрані на повоєнних виборах. Однак у теперішній час постало питання розробки законодавчої основи для проведення повоєнних виборів з урахуванням загроз для організації народного волевиявлення. З огляду на руйнування чи пошкодження значної кількості приміщень, які раніш використовувалися для роботи виборчих комісій і здійснення волевиявлення виборців, у законі про повоєнні вибори пропонується передбачити використання під час проведення цих виборів тимчасових споруд (наметів, павільйонів, інших легких конструкцій тощо). Для гарантування реалізації права голосу на повоєнних виборах для громадян, які виїхали до країн Європи, у законі про повоєнні вибори запропоновано передбачити утворення додаткових закордонних виборчих дільниць, а також можливість дострокового голосування. Відмічається, що для забезпечення проведення повоєнних виборів із скасуванням дії режиму воєнного стану має бути відновлено роботу Державного реєстру виборців, оновлено базу даних, яка міститься у цьому реєстрі. Запропоновано запровадити під час повоєнних виборів активну реєстрацію виборців, які перебуватимуть за кордоном, і внутрішньо переміщених осіб. Зроблено висновок, що залежно від того як демократично, прозоро і чесно будуть проведені повоєнні вибори буде залежати подальша трансформація української держави, її європейське майбутнє.

Дракохруст Т. В. Особливості консульського обліку військовозобов'язаних громадян України за кордоном: правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 521-523.

У статті розглянуто підзаконні акти, що регулюють питання взяття/зняття на консульський облік громадян України, які перебувають за кордоном, зокрема осіб призовного віку. Доведено, що постійний і тимчасовий консульський облік мають різні підстави та їх варто врегулювати окремими статтями. Так як існує тільки єдиний перелік документів для постійної та тимчасової реєстрації місця перебування і це провокує можливість трактування консульськими працівниками на власний розсуд перелік документів і як результат затягувати процес взяття на консульський

облік. Розглянуті повноваження закордонних дипломатичних установ України, що стосуються призовників, які перебувають за кордоном. Автором виділено та проаналізовано виклики, які стоять перед громадянами України призовного віку за кордоном. Зазначено, що українці не зобов'язані особисто звертатися до консульської установи, щоб стати на облік. Це роблять тільки ті, що хочуть продовжувати отримувати захист від закордонних представництв, чи мати можливість брати участь у виборах. Тобто українцям не загрожує адміністративна чи кримінальна відповідальність. Акцентовано увагу на тому, що відбувається порушення права на працю, право на освіту, права на повагу до приватного та сімейного життя згідно Конституції України та й Загальної декларації про права людини зокрема. Автор прийшов до висновку, що масштабна інформаційна популяризація змін щодо питання про призовників, які зараз перебувають за кордоном не є дієвим інструментом для якісного укомплектування армії особовим складом. Запропоновано доопрацювати норми, де б зазначалися гарантії громадянам України безперешкодного повернення у свої країни тимчасового чи постійного місця перебування; місця роботи чи навчання. Це у свою чергу прискорило б процес прозорого обліку українських громадян та уможливило б проведення успішної мобілізації під час воєнного стану.

Задорожний Ю. А., Задорожня Г. В. До питання про запобігання проникненню у владні структури зрадників інтересів держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 17-20.

У статті крізь призму національної нормативно-правової бази, міжнародних вимог та практики ЄСПЛ проаналізовано юридичні механізми щодо запобігання проникненню у владні структури зрадників національних інтересів держави та очищення цих структур від означених осіб. Одним із дієвих легітимних засобів такого запобігання є притягнення до юридичної відповідальності усіх, хто вчинив правопорушення проти держави. Констатовано, що під час дії правового режиму воєнного стану в Україні прийнято законодавчі акти, якими внесено істотні зміни і доповнення до КК України та КПК України щодо посилення юридичної відповідальності за дії зрадницького характеру національним інтересам. Наразі йдеться про дванадцять законів України, положеннями яких визначають, удосконалюють, посилюють та деталізують кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Вперше в історії України таке негативне соціальне явище як «колабораціонізм» дістав юридичне унормування у кримінальному законодавстві, що призвело до розширення переліку злочинів, за вчинення яких наступає серйозна кримінальна відповідальність, діапазон якої коливається від позбавлення права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років і до позбавлення волі на строк п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років у сув'язі з конфіскацією майна або без такої. Визначено, що важливим засобом оновлення персонального складу публічної влади є її очищення засобом ухвалення судових рішень щодо конкретних винних осіб. Принцип індивідуальної юридичної відповідальності є невід'ємною складовою кваліфікації такого злочину як «колабораціонізм», так і кваліфікації правопорушення в аспекті очищення влади відповідно до Закону України «Про очищення влади». У статті обґрунтовано думку про те, що «колабораціонізм» є тяжким злочином проти держави та суспільства, тому особа, яка його вчинила, не повинна обіймати виборні, призначувані чи конкурсні посади в державних органах чи органах місцевого самоврядування в Україні. Крім того, колабораціоніст не повинен: мати юридичного права бути засновником та членом будь-якої політичної партії; працювати у сфері освіти, культури, мас-медіа тощо, щоб унеможливити його потенційний вплив на інших членів соціуму крізь формат своєї професійної діяльності. Для України позитивною була б практика щодо запровадження мораторію на реалізацію колаборантами-зрадниками їхнього активного виборчого права, що є співрозмірним тяжкості вчинення ними проти держави.